

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

PRAŽSKÉ MOTIVY V DÍLE KAROLINY SVĚTLÉ A
JANA NERUDY

PRAGUE MOTIVES IN THE WORK OF KAROLINA
SVĚTLÁ AND JAN NERUDA

Vedoucí diplomové práce: Doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková CsC.

Autorka: Michaela Blažková
Rašínova 724, Sadská, 28912
Český jazyk – německý jazyk
prezenční studium

Rok dokončení DP: 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Dále prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze DP je identická s její tištěnou podobou.

V Sadské 16. 6. 2013

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své práce Doc. PaedDr. Jaroslavě Hrabákové, CSc. za vedení a řadu cenných rad při psaní práce. Také bych ráda poděkovala Prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za laskavé zapůjčení materiálů. V neposlední řadě děkuji také rodině a přátelům za jejich podporu.

OBSAH

1. Úvod	6
2. Pražští rodáci Světlá a Neruda.....	8
3. Praha a život Karoliny Světlé.....	9
4. Jak se paní Johana stala spisovatelkou	12
5. Praha Jana Nerudy	15
5.1. Nerudova literární pouť	15
5.2. Nerudova životní pouť	18
6. Postavení Prahy v díle Jana Nerudy	24
6. Novinář Jan Neruda.....	30
7. Tvůrce moderního českého fejetonu	32
7.2. Žerty, hravé i dravé	38
7.3. Obrázky z domova i z ciziny	39
7.3. Studie, krátké i kratší	41
8. Role Prahy v Žertech	42
9. Praha v dílech Karoliny Světlé.....	49
9.1. Několik archů z rodinné kroniky a Ještě několik archů z rodinné kroniky	52
9.2. První Češka	53
9.3. Na úsvitě	56
9.4. Upomínky.....	57
9.5. Zvonečková královna.....	60
9.6. Černý Petříček.....	63
10. Proměny Prahy v pojetí Karoliny Světlé.....	65
11. Prostor Prahy	68
12. Závěr.....	72
13. Použité zdroje	77

14. Resumé	80
15. Klíčová slova:	82

1. Úvod

Když se kohokoli zeptáte, jak se mu líbí naše hlavní město, myslím, že většina lidí odpoví, že Praha je krásná, nebo dokonce kouzelná. Možná, že je to právě to kouzlo a prastarost města, dýchajícího tradicemi, které odedávna lákaly všechny druhy umělců ke zpracování, ať výtvarnému, hudebnímu či literárnímu.

O Praze nešlo nepsat, vždyť je jedním ze symbolů Čech a jejich slavné minulosti. I „části těla české vlasti“¹ se dnes nacházejí v Praze jako základní kameny, které tvoří součást Národního divadla.

Praha magická – tak zní název slavného díla italského básníka a překladatele Angela Ripellina, velkého znalce české literatury a kultury vůbec. Jde o soubor esejů, pojednávajících o Praze jako o městě s magickou duší, o městě nevšedním a tajemném. Ripellino ovšem nebyl jediný, kdo dokázal pražské tajemno a s ním související jedinečnost Prahy literárně vystihnout. Českou obdobou Ripellina byl u nás historik a literární vědec Karel Krejčí, velký milovník staré Prahy a jejích pověstí. Jeho nejpopulárnější kniha Praha legend a skutečnosti se zabývá legendami a pověstmi, spojenými s Prahou, a ukazuje, jak bohatým zdrojem inspirace byla Praha pro umělce různých oborů. To se dotýká i našeho tématu, jelikož se chceme zabývat Prahou jako motivem v dílech dvou významných českých spisovatelů.

Skoro o 100 let dříve než Karel Krejčí vstupuje na scénu jakási Karolina Světlá, pražská rodačka, která se mimo jiné právě prózami z rodné Prahy jednou proslaví. Současník Světlé, Jan Neruda, je na tom podobně. Také on se v Praze narodil a jeho dílo je s naším hlavním městem

¹MACURA, V. *Český sen*. Lidové noviny: Praha, 1998, str. 132

neodmyslitelně spjato. Přestože motiv Prahy prochází celým Nerudovým dílem, my se soustředíme především na jeho fejetony. Jana Neruda a Karolinu Světlou k sobě tedy pojilo nejen hluboké přátelství, ale v literární rovině také zaujetí Prahou a jejími specifiky. A protože žádné město by nebylo městem, kdyby je neměl kdo naplňovat, v první řadě se zájem obou spisovatelů upírá na pražského obyvatele. Především tyto podobnosti obou spisovatelů nás nutí hlouběji se zamyslet nad zpracováním pražského tématu u obou zmíněných.

Jak známo, Světlá i Neruda patřili ke generaci, která nesla ve svém názvu i díle část odkazu Karla Hynka Máchy. Jistě není náhodou, že na samotného Máchu, jež se v Praze narodil, hluboce zapůsobil motiv Prahy, především Vyšehradu. Důkazem toho je celý fragment Máchova díla, který se právě kolem Vyšehradu koncentruje. Ať už jde o prózu, poezii nebo drama, ve všech těchto složkách Máchova díla je významovost Prahy pozoruhodná. Vždyť i dějiště Máje, které není do Prahy přímo situováno, čerpá obrazy z Vyšehradu a z údolí Vltavy. A podobně jako Májem pronikají pražské motivy i ostatním Máchovým dílem.

I když také u Májovců je významovost Prahy patrná, představovali ji konkrétněji. Zatímco Světlé šlo spíše o Prahu historickou, Prahu jejího dětství a vzpomínek, Neruda se soustředil spíše na Prahu současnou.

O tom, že Praha je motivem literárně velice vděčným, svědčí nejen prozaická díla řady spisovatelů, ale též zájem, který jí věnují literární historici.

V českém myšlení a literatuře 19. století hraje Praha významnou roli. V díle Vladimíra Macury Český sen nalzáme několik zmínek o Praze jako o součásti „českého snu“. Macura si v sémiotické analýze literárního materiálu povšiml motivu, který měl velký význam v díle Karoliny Světlé. Jedná se o motiv kontrastu Prahy a českého venkova. Macura ho zmiňuje v kapitole nazvané Sen o vlasti v souvislosti s Tylovou Fidlovačkou, kde slepý houslista

Mareš zpívá píseň Kde domov můj. Onou „českou zemí“ a „rájem na pohled“ však nemyslí dvojjazyčné německo-české pražské prostředí a čilý ruch pražských ulic, ale spíše ideální krajinu, která „není obývána pražskými figurkami, ale slavným plemenem Čechů“².

Přestože Jan Neruda zůstal věrný pražskému prostředí, Světlé pozornost se po pražských prózách obrátila na venkov, do Podještědí, kde i ona našla svůj „ráj na pohled“.

2. Pražští rodáci Světlá a Neruda

„ Jen ta láska je pravá, která se dokáže odříkat.“

Karolina Světlá

Světlá i Neruda se narodili v Praze, shodou okolností jen kousek od sebe. Světlé byl jako její rodiště prisouzen pravý břeh Vltavy, tedy Staré Město, konkrétně Poštovská ulice. Neruda se narodil na opačném břehu, na Malé Straně, v ulici Ostruhové. Vzhledem k pozdější slávě obou spisovatelů se není čemu divit, že obě zmíněné ulice byly pojmenovány po svých slavných rodácích.

Možná je v celém tom vztahu jakási symbolika. Stejně jako byly obě rodné čtvrti našich spisovatelů propojeny slavným mostem, tak i osudy obou byly propojeny svazkem, který se také stal legendárním.

² MACURA, V. *Český sen*. Lidové noviny: Praha, 1998, str. 48

Přestože si oba literáti byli za svého života velice blízcí, ke svému rodnému městu měli odlišný vztah. Zatímco Světlá brala Prahu spíše jako součást vzpomínek a hlavní střed svého zájmu soustředila mimo Prahu, Neruda se k Praze upínal celý život.

Osobní vztahy mezi Karolinou Světlou a Janem Nerudu jsou všeobecně známy. Nechceme se zabývat tím, do jaké míry jejich vztah přesáhl nebo nepřesáhl hranice přátelství. Půjde nám spíše o zamyšlení se, zda se jejich osobní vztahy nějakým způsobem promítly do jejich díla, konkrétněji do „pražských motivů“ v jejich dílech.

3. Praha a život Karoliny Světlé

Karolina Světlá, vlastním jménem Johana Rottová, se narodila 24. února 1830 a vyrostla na Starém Městě na pravém břehu Vltavy v tehdejší Poštovské ulici, dnes už ulicí Karoliny Světlé. Dům, ve kterém spolu s rodiči, prarodiči a mladšími sourozenci, Sofií a Jindřichem, bydlela, nesl název U tří králů. Poštovská ulice se tehdy neřadila k prestižním pražským čtvrtím, narozdíl například od hlavních ulic Starého Města a Malé strany, které tehdy představovaly nejvznešenější části Prahy. Mladá Johanka by ale své bydliště za nic nevyměnila. Už v mládí při nedělních procházkách honosným Novým Městem cítila, že do společnosti lidí, kteří žijí zde, nepatří, a vždy se ráda vracela do ne sice honosné, ale do „její“, obyčejné Poštovské ulice. Cítila totiž, že právě tam patří.

Johanka už jako malá měla zvláštní dar. Dokázala vnímat zvláštní poetiku místa, kde bydlela: jako na dlani tu měla Vltavu s jejími ostrovy,

vševidoucí Petřín, starobylý Karlův most a nad tím vším majestátní Hradčany s Pražským hradem. To vše, spolu s životem v Poštovské ulici a jejími pestrými obyvateli, podněcovalo fantazii malé dívenky. Této fantazie využila za mnoho let už jako zralá žena ve svém literárním díle.

Johana Rottová pocházela ze staropražské obchodnické rodiny. Její otec, Eustach Rott, přišel z Českého Brodu do Prahy jako chudý chlapec, který se ale za několik let vypracoval do té míry, že si založil vlastní obchod, který během let vyrostl ve velký obchodní podnik. A tak se rodina Rottových přiřadila k široké vrstvě měšťanstva, která v Praze provozovala obchod. Byl to právě otec, který měl na malou Johanku největší vliv jak výchovný, tak i lidský. Byl to člověk spravedlivý a na rozdíl od poněmčelého pražského měšťanstva měl k české zemi vřelý vztah. Sám velmi obdivoval krásnou Prahu a svou lásku k ní předával i svým dětem. Často je vodil po pamětihodnostech města a po březích Vltavy a přitom jim vyprávěl dávné rodinné příběhy, líčil jim osudy České země za panování českých králů a probouzel v nich tak obdiv k české minulosti, který Johance zůstal až do smrti. Ve svých *Upomínkách na procházky Prahou* Světlá vzpomíná takto: „*Jest zajisté málo po Praze koutků a koutečků, průchodů atd., kdež bychom se nebyly s otcem octly, a všude jsme slyšely od něho buď kousek románu neb veselohry neb tragédie, vzácným mistrovstvím vypravované.*”³ To asi malá Johanka vůbec netušila, že se tyto příběhy za několik let stanou slavnými prostřednictvím jejích knih.

Bylo už řečeno, že Poštovská ulice nepatřila k honosným pražským čtvrtím. Ona totiž tvořila jakýsi přechod. Přechod mezi světem elegance a bohatství a světem bídy a dřiny. Tím, že Johanin otec sám vždy nebyl bohatým a úspěšným obchodníkem, ale také zažil, co je to bída, soucítit s lidmi, kteří se nenarodili právě do zlaté kolébky. Jeho poznávací procházky sloužily nejen k představení památek. Chtěl svým dětem ukázat, jak skutečně

³ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*. L. Mazáč: Praha, 1931, s. 127

žije prostý lid. Jaký těžký život musejí snášet a že není správné jimi opovrhovat, ale je třeba mít k nim úctu. Tím se v malé Johance už od malička probouzelo silné sociální cítění.

Poštovská ulice byla tedy přechodem mezi světem bohatých a chudých. Johanka měla oba světy na očích, a tak nemohla nevidět obrovský rozdíl mezi nimi. Byl to jednak rozdíl materiální a pak také morální. Tento kontrast viděla Johanka nejen ve svém mládí, ale po celý svůj další život ať v Praze, nebo v Podještědí.

V Johančině životě se však vyskytlo více rozporů. Jedním z nich byl rozpor náboženský. Johanino českobrodské příbuzenstvo z otcovy strany se tajně hlásilo k potlačené českobratrské víře a ostře se stavělo proti tehdy oficiální víře katolické. Naproti tomu příbuzní z matčiny strany byli ortodoxními katolíky a velice uctívali svatého Václava. Tak se před očima malé Johanky vynořovaly dvě různé tradice: tradice svatováclavská a tradice husitská. Dílo Karoliny Světlé je důkazem, že na ni více zapůsobila tradice husitská, o které se tak často zmiňovala, například v povídce Několik archů z rodinné kroniky nebo románu Na úsvitě.

Mladá Johanka přes svou lásku ke všemu českému musela chodit do německé školy, protože jiné ani tehdy zřizovány nebyly. Johanka vlastně doplatila na to, že se narodila v době, která nebyla českému duchu příliš příznivá. Kdyby totiž kromě německých škol existovaly i české, je velmi pravděpodobné, že by se Johančin otec, jelikož byl sám vlastencem, snažil, aby se jeho dcera vzdělávala spíše v české škole. Doba tomu bohužel nechtěla. Děti, které musely do německé školy chodit, se postupně své vlasti odcizovaly a stávaly se z nich více Němci než Češi.

Škola Johanku však ubíjela jak duševně, tak fyzicky, neboť učitelky byly Francouzky, neměly žádné pedagogické vzdělání a po dětech požadovaly jen dril a neúprosnou kázeň. Osm hodin denně musely dívky sedět hladové v nevětraných místnostech a učit se šití, pletení nebo

háčkování. Johanka začala po čase duševně strádat, stávala se malátnou, duchem nepřítomnou a lítostivou. Vše se jakž takž urovnalo, když se Johance dostalo do rukou čtení a ona zase našla smysl života. Důsledkem této výchovy však byly pro Johanku častá bolení hlavy a pocity strachu, kterých se do konce života nezbavila.

Rok 1843 byl pro Johanku jedním ze zlomových v jejím životě. Její otec se totiž rozhodl, že svým dcerám najme učitele hudby. Nakonec si vybral mladého studenta z venkova Petra Mužáka, který byl nadšeným vlastencem a později i prostředníkem mezi Johankou a českým kulturním životem. I on měl část zásluhy na tom, že už v mládí Johanka začala zajímat o vlastenecké záležitosti, protože od Petra Mužáka poprvé uslyšela jména a činy českých buditelů a autorů a také píseň „Kde domov můj”.

4. Jak se paní Johana stala spisovatelkou

S prvními spisovatelskými pokusy začala malá Johanka už v obecné škole. Byla už tehdy nadaná a papíru se chtěla vypovídat ze všeho, co ji trápí. Vznikaly tak první úvahy o lidech a životě. Stěžovala si především na školu, která, jak už tehdy prohlédla, byla pro české dítě neštěstím, protože ho odcizovala všemu českému. Naneštěstí její „zpověď“ se dostala do rukou učiteli, který pro podobné „výstřednosti“ neměl pochopení a ihned se se vším svěřil Johančinu otci. Ten ale pro dceru také neměl porozumění a další takové nerozumnosti jí provždy zakázal. Johanka ale po psaní toužila čím dál víc, a tak se otcovu zákazu vzepřela a začala psát texty, které jí otec vysloveně nezakázal - novely, básně a pohádky. Bohužel se ale přihodilo totéž co předtím. Na sešit s jejími výtvyři přišel znovu pan učitel. Shledal

sice v Johance spisovatelský talent, ale takový talent, daný ženě, se v žádném případě nesrovnával s tehdejší dobou a tehdejšími názory. Pro dívku zkrátka psaní nebylo. Ve svých *Upomínkách* Světlá situaci popisuje takto: „*Talent spisovatelský byl podle tehdejších předsudků u dívky nejen za neštěstí, nýbrž i za poloviční hanbu považován.*”⁴ Dívka měla totiž vykázané jen jediné místo, a to v domácnosti. Tak přetekl pohár otcovi trpělivosti, Johanka byla za trest vzata ze školy a učila se jen domácím pracím, francouzštině a hudbě.

Ke třetímu spisovatelskému pokusu přimělo Johanku její právě probuzené sociální cítění. Tématem jejího nového spisu byla velká stávka tiskařů bavlněných látek. Stará historie se opakuje, dílo je nalezeno a Johanka je od otce opět plísněna takovým způsobem, že tentokrát přísahá, že se všemi spisovatelskými pokusy je konec. Vzpomíná: „*I zapřísahala jsem se tenkrát s proudy nejpalcivějších slzí, že nikdy již na péro nesáhnu...*”⁵

V době spisovatelčina mládí měla na české literární scéně největší zvuk taková jména jako Čelakovský, Erben, Vocel, Mácha, Tyl a Němcová. Jejich díla zanechala stopu i v srdci malé Johanky, která je četla s velkým nadšením. S Boženou Němcovou se později prostřednictvím své sestry seznámila Světlá i osobně, dokonce se spřátelily, a toto přátelství na Světlou působilo velmi pozitivně, protože v Němcové našla spolubojovnici za tehdy tak potřebné vzdělání českých žen. Později mezi nimi však došlo k rozkolu a přátelství skončilo.

Druhým zlomovým rokem byl pro Johanu Rottovu rok 1853. V tomto roce totiž porodila dcerku, která ale za několik měsíců zemřela. To byla pro ni obrovská rána, a tak ji její budoucí švagr dr. Podlipský poradil, aby se přestala věnovat jen pracím v domácnosti a zkusila se vrátit k psaní. Tím přivedl nevědomky paní Johanu na dráhu spisovatelky. Psaní ji neskutečně bavilo a zanedlouho vznikla francouzsky psaná milostná novela v dopisech.

⁴ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 159

⁵ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 265

Začátkem roku 1858 připravovali mladí básníci k vydání almanach Máj. Jednou z vůdčích osobností celé skupiny byl Vítězslav Hálek, který se znal s Johaninou sestrou, taktéž spisovatelkou, Sofií Podlipskou. A právě od ní se dozvěděl o spisovatelských pokusech Johany Mužákové. Napadlo ho tedy, že by možná nadějná spisovatelka mohla do almanachu také přispět. Po přečtení novely souhlasil s jejím otisknutím, požadoval ale, aby byla přeložena do češtiny a poněkud upravena. Paní Johana tak učinila, a památný první ročník almanachu Máj obsahoval i novelu „Dvojí probuzení“, jejíž autorkou nebyla Johana Mužáková, ale již Karolina Světlá. Svůj pseudonym si zvolila podle podještědské vesničky Světlá, odkud pocházel její muž, a zároveň se tak distancovala od svého dívčího jména.

Přestože nám jde o Karolinu Světlou jako o autorku pražských próz, musíme zmínit fakt, že pražský motiv nehraje v celém jejím díle zásadní roli. Motiv Prahy se v díle Světlé objevuje především jako součást vzpomínek. Proto většina děl s pražskými motivy jsou autobiografické prózy a jen ojediněle romány. Ač pražská rodačka, vysněné místo našla Světlá v Podještědí, kam si ostatně také došla pro jméno. A právě Podještědí sehrálo v jejím díle tu nejzásadnější roli.

Přestože pražské motivy tedy nepatřily k nejdůležitějším v díle Světlé, mají svůj význam. Podještědí si Světlou získalo nejen svou krajinou, ale hlavně svými obyvateli. Oproti tomu v Praze Světlá vidí hodnotu historickou. Historickou nejen ve smyslu národním, ale především osobním. V Praze se narodila a strávila tam důležitou část svého života, Praha měla pro ni tedy význam jako místo jejího dětství. To vše se později v jejích pražských prózách uplatnilo.

5. Praha Jana Nerudy

5.1. Nerudova literární pout'

„Spokojenost je duševní smrt spisovatelova.“

Jan Neruda

Jan Neruda byl jednou z vůdčích osobností generace Májovců, která se snažila přiblížit literární Čechy Evropě a podílet se tak na všeobecném pokroku a která téměř dvacet let stála v popředí české literatury.

Mladí májovci, vedení Nerudou a Hálkem, splynuli s radikálním hnutím, které se snažilo obnovit liberální a demokratické snahy neuskutečněné v roce 1848. Májovci nacházeli své vzory v hnutí „Mladého Německa“, ale také v poezii francouzské a podnětné pro ně bylo i dílo Byronovo.

Literární program májovců obsahoval body z různých oblastí. Úkolem básníka měl být především zájem o současný život a o dobové ideje, zájem o časové problémy v literatuře a důležitý byl také požadavek, aby literatura přímo zasahovala do veřejného života. Dále Hálkova a Nerudova generace vyznávala společenskou rovnost, podporovala ženskou emancipaci a náboženskou svobodu.

Jedním z nejdůležitějších požadavků byl individualismus, bez ohledu na jakékoliv tradice či předsudky, čímž se mladá generace dostala nejednou do sporu s dosavadními představiteli české literatury. Důsledkem tohoto individualismu pak bylo zanedbání formy, nad kterou byla kladena snaha po pravdivosti a tvořivosti. A tak dokonce Mácha byl „*sice vítán jako*

*symbolický ochránce literární revoluce, ale jinak zůstával tendenčně realistické generaci cizí jak pro romantický základ své poezie, tak pro její metafyzický vzlet*⁶“. Tím více na májovce působil Karel Jaromír Erben svou prostonárodní poezií. Kromě toho jim ukázal cestu k baladistice a tím vlastně k objektivnímu umění, inspirativně na ně působil svou slohovou stručností a přiváděl je k domácím látkám a motivům.

Z cizích tvůrců působili na májovce lyrici Lenau, Béranger a Heine, který Hálek okouzloval citovou romaničností básní, Nerudu pak ovlivňoval svou ironií sebeanalytika a kritikou individua i společnosti, z dalších autorů pak Byron, Puškin a Lermontov.

Vrcholná díla vytvořili májovci na poli lyrického a epického básnictví, přičemž důležitou roli hrály básnická povídka a píseň, přičemž do obou žánrů pronikaly kritické a ironické májovské tóny.

Májovská generace mezi povinnosti spisovatele zahrnovala také práci pro noviny a veřejně prospěšnou činnost vůbec. Z členů májovské generace se zabýval publicistikou také Vítězslav Hálek, který spolu s Nerudou působil jako fejetonista v redakci Národních listů.

Pravidelné uveřejňování publicisticko-beletristických útvarů v novinách je nepochybně jedním z podnětů, které generace Májovců vnesla do českého písemnictví. Tento krok znamenal snahu o rozšíření a zkvalitnění čtenářské obce, čímž Májovci reagovali na proměnu potřeb člověka „nové doby“. Zastávali názor, že právě žurnalistika může být schopna uspokojit potřeby poznání, poučení i pobavení, které moderní člověk vyžaduje.

Jan Neruda patřil k nejagilnějším členům. Nejenže byl úspěšným básníkem a prozaikem. Významné jsou jeho počiny právě na poli publicistiky, ať už jde o fejeton nebo o divadelní kritiku.

⁶ NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*. R. Promberger: Olomouc, 1946, s. 259

Hálkovi i Nerudovi byla kombinace profese spisovatele a žurnalisty ku prospěchu. Zatímco Neruda prvky fejetonistiky vnášel do svých povídek, Hálek naopak zliterárňoval fejeton.

Hálek byl jako novinář nejvíce činný od roku 1864, kdy působil v Národních listech, kam přispíval především svými divadelními a literárními posudky.

Hálek a Neruda byli nejen spolupracovníci, příslušníci stejné literární skupiny, ale v osobním životě také přátelé, i když povahově zcela odlišní. A možná právě tato povahová odlišnost způsobila, že už za života obou spisovatelů bylo jejich dílo posuzováno zcela odlišně. Zatímco Hálek byl vnímán jako „miláček obecnstva“ a „*strhoval lehkou improvisací, oslňoval průzračnou formou a populárním idealismem čtenářstvo současné*“⁷, Neruda byl ve své době vnímán jako skeptik, ironik, pozorovatel a soudce života, kterému osud nebyl právě nakloněn, a zasloužené úcty se dočkal až teprve od generací následujících.

Co se týče stránky látkové, nová generace se ráda zaobírala vírem moderního života ve velkém městě. „*Velké město zapletených poměrů sociálních, střediska výrobní a tovární, čtvrti obchodní a bydliště proletářů i vězení bývají dějištěm této novelistiky, kde vedle šlechty, měšťanstva a obchodnictva i vedle umělců se hlásí i nová sociální vrstva průmyslníků a dělníků.*“⁸ A velkoměstskou látku si vzali za svou i Neruda a Světlá, i když každý ji zpracovával jiným způsobem.

⁷ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*. R. Promberger: Olomouc, 1946, s. 269

⁸ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*. R. Promberger: Olomouc, 1946, s. 287

5.2. Nerudova životní pout'

„V biografii málokterého českého spisovatele se klade tak velký důraz na dětství, jako u Jana Nerudy.“⁹ Na první pohled se zdá, že toho o Nerudově dětství víme spoustu, vždyť se mu věnovalo mnoho autorů z různých dob, z jejichž děl se dozvídáme množství konkrétních historek. Tyto historky však mají společný zdroj, a sice fejetony samotného Nerudy. Dá se však předpokládat, že biografické údaje ve fejetonech obsažené jsou více či méně modifikované, neboť „fejeton nebyl místo pro osobní zpověď. Patřilo k osobní kázni dobrého novináře, aby si udržoval podobu, kterou si čtenáři zvykli.“¹⁰ Někteří nerudovští badatelé zkoumali otázku autenticity nejen ve fejetonech, nýbrž i např. v Povídkách malostranských, konkrétně v povídce Svatováclavská mše, kdy není úplně jasné, jaké množství reálných vzpomínek vlastně obsahuje.

Nerudovo literární tvorbě je těsně spjata s životními podmínkami, ve kterých se narodil a vyrůstal. „Přilepili mu na šosy malostranskou idylu...“ – tak se vyjádřil Julius Fučík o Nerudově narození na Malé straně a o jeho vztahu k ní v Nerudově díle. Ve skutečnosti však o Nerudově životě a především dětství víme pouze z rekonstrukcí nerudovských badatelů, protože sám Neruda žádné memoáry nezanechal a ani korespondence nepředstavuje zdroj informací, o které by se životopisci mohli opřít. Proto se názory odborníků na aspekty Nerudova života v mnoha případech značně různí.

⁹ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 1

¹⁰ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 1

Jistě víme, že Nerudův otec jménem Antonín sloužil 26 let jako příslušník pluku polního dělostřelectva a stejně jako Nerudova matka Barbora pocházel z venkova. Jan byl jediným společným dítětem obou rodičů. Navíc nikdo z příbuzenstva nebyl Janovi věkové blízký a všichni žili na venkově, do Prahy se dostali jen málokdy. A možná právě absence velké a početné rodiny v dětství a silná citová vazba na matku zapíčinily pozdější Nerudovo upřednostňování profesních a přátelských vazeb před těmi rodinnými.

Hojně tradovaný portrét Nerudova otce jako direktivního až drsného, který jakoby stojí v protikladu k milé a něžné matce není nijak věrohodně doložen, takže o jeho skutečné povaze se můžeme pouze domnívat. Většina nerudovských životopisců však tento kontrast líčila dosti vyhoceně. Portrét Nerudových rodičů naznačuje také A. Pražák: „*Neruda doznal nejednou, že měl svého otce rád, ale nerozuměli si, mluvíval s ním o samozřejmostech, jako např. že u kamen je teplo a u okna zima, že je lépe vidět u okna než u kamen apod. Byla to od dětství nesourodost názorů, citů, nálad, zájmů, zvyklostí, v Nerudovi dítěti žil již v zárodku budoucí tvůrce s přejemně ustrojenou duší, v Nerudově otci vysloužilý voják, kantinský a hokynář ... Tu musila vyrovnávací a smiřovací úlohu vykonávat matka, tušící mateřským pudem synovu genialitu, již je za všech okolností potřebí chránit.*“¹¹. Protiklad dominantního, tvrdého otce a láskyplné matky však můžete vyčíst i z poezie samotného Nerudy, a sice z cyklů Otcí a Matičce, kdy kontrastní vztah k oběma protagonistům naznačuje již sám název.

Stejně tak se můžeme pouze domnívat o pravdivosti fámy, že Nerudovým otcem je slavný francouzský přírodovědec Joachim Barrande, u něhož Nerudova matka sloužila jako pokojská. Ačkoliv o Barrandově otcovství lze z mnoha důvodů pochybovat, faktem je, že se Barrande stal

¹¹ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 6

Nerudovi otcem ve smyslu duchovním a že jejich vzájemný styk byl pro Nerudu v době jeho dospívání velice významný.

Neruda se tematizací vztahu jedince k rodičům, na rozdíl například právě od Karoliny Světlé, ve svém díle věnoval velmi intenzivně, proto mají nerudovští vykladači tendenci stejně intenzivně bádát nad Nerudovými vztahy k rodičům.

Jan Neruda je jedním z mála rodilých Pražanů, kteří se později stali významnými spisovateli 19. století, s výjimkou Karla Hynka Máchy (narodil se ve stejné ulici jako Neruda), Jakuba Arbesa (pocházejícího z dělnického prostředí Smíchova) a Karoliny Světlé. Podle dobových představ nebylo ideálním rodištěm českého obrozence město, nýbrž venkovská chaloupka, kde má člověk živý styk s přírodou a již od dětství může přijímat její impulzy. Zatímco Karolina Světlá trávila na venkově alespoň prázdniny a Mácha vykonával své proslulé daleké poutě, Neruda se stal typickým Pražanem, který v hlavním městě strávil celý svůj život v Praze, odhlédneme-li od návštěv příbuzných a zahraničních cest. „*Plných a silných vlivů přírody, tak vážných pro nazíravou mysl dětskou, Neruda téměř ani nepoznal. ... Jest ku podivu, že Neruda, pokud víme, život na venku, kromě dvou nahodilých případů, v dětství ani nepoznav, mohl částečně aspoň svěží dojmy dětské nahraditi pozdějším pozorováním na potulkách o prázdninách. Poněkud dá se věc vysvětlit živým vypravováním matčiným, které v bohaté obraznosti chlapcově vykouzilo nezřídka obrazy, skutečnost nahrazující.*“¹²

Malá Strana, v Nerudově době stále ještě relativně klidná, skoro až venkovská čtvrť, která ještě postrádala rysy moderní metropole. Nešlo o tovární čtvrť s vysokými budovami, ale spíše o elegantní čtvrť s množstvím palacových zahrad a tím tedy i zeleně. Pro veřejnost dostupně byly nejen některé z těchto zahrad, ale i krátce před Nerudovým narozením založené

¹² MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 15

Chotkovy sady. Malý Jan mohl tedy využívat nejen těchto lokalit, ale též Mariánských hradeb, Jeleního příkopu a samozřejmě vrchu Petřína. Dalo by se tedy říci, že i Malá Strana byla čtvrtí, kde se setkávaly kontrasty. Na jedné straně vznešené barokní paláce a kostely, naproti tomu pak skoro venkovská prostota. *„Že by spisovatel mohl být šťasten ve městě a těšit se jeho pestrobarevným ruchem, si životopisci zjevně nedokázali představit. A přece: navzdory dětskému dovádění v Jelením příkopě, navzdory smyslu pro úchvatnou krásu hvězdnaté noci, byl Neruda jedním z našich prvních umělců města – jeho okouzující proměnlivostim, ale i nepřehlednosti a záludnosti.“*¹³

Jsou uváděna různá bydliště rodiny Nerudových (dům U bílého slona v Thunovské ulici, dům U osla a dům U dvou slunců v Ostruhové ulici). Dvanáct let pobýval Neruda se svou matkou v domě U tří černých orlů a bylo to období, které *„bylo zřejmě nejspokojenější dobou jeho života – alespoň z hlediska domácího štěstí, jež po matčině smrti nikde jinde nenalezl.“*¹⁴ Jakkoliv jsou ale uvedená místa doložená nebo ne, všechna se týkají Ostruhové ulice nebo jejího sousedství.

Jan Neruda se narodil a velkou část života strávil na pro spisovatele ne právě tradičních místech. Na svět přišel v rakouských kasárnách, větší část života pak prožil v trafice. Trafikantská živnost rodiny Nerudových sice vynášela žádné horentní sumy a o finanční situaci v rodině v dobách svého dětství se Neruda zmiňuje i v jednom z osobních dopisů Karolině Světlé: *„...A přec jsem tento strašlivý osud nezavinil, jest to dědictví po rodičích! Chléb, který jsem od dětství jídal, nenáležel nikdy mně, náležel vždy hokyňi, pekaři, a já se co hoch tomu nemálo divil, až jsem tomu přivykl, že mi lidé vyčítají, že žiji na útraty jejich. A můj otec pracoval přece až do poslední*

¹³ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 17

¹⁴ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 8

*chvíle od rána bílého až do noci, a má matka nezařadila nikdy mozoly své, a já se učil dny a noci a dával hodiny – ještě teď, kde jsem se stal lenochem, pracuji více než leckterý nade mne se povznášející!*¹⁵. Do jaké míry je však tato část Nerudova dopisu literární stylizací, nelze s jistotou říci. Můžeme ale předpokládat, že v tomto a ještě dalších dopisech Karolině Světlé se Neruda stylizuje do určité role, kterouchce v očích adresátky zaujímat, proto ne všechny informace v něm uvedené můžeme nekriticky vztahovat k Nerudovu skutečnému životu.

Vidina Nerudy jako chudého chlapce pramení zřejmě také ze srovnání Nerudova života s osudem českého národa, kdy oba dva si prošli cestou od „malosti k velikosti“.

To však nic nemění na tom, že Neruda chudoba ve svém díle často tematizoval, je ovšem otázkou, do jaké míry tato tematizace pocházela ze skutečnosti. Jakým způsobem však předpokládaná chudoba ovlivnila Nerudův osobní a umělecký vývoj, se názory odborníků liší. Zatímco podle Arne Nováka byla Nerudovi chudoba spíše přítěží, se kterou se později dokázal vyrovnat, většina badatelů je toho názoru, že nelichotivé Nerudovo sociální postavení mu bylo spíše inspirací a důležitým prvkem ve formování jeho osobnosti.

Také Nerudova školní léta vnímá spousta Nerudových životopisců jako dobu, která mu nebyla nakloněna a kdy ve škole trpěl hlavně tím, že látce probírané vněmčině nerozuměl, a proto pro něj škola rozhodně nebyla radostným prostředím. V tomto bodě můžeme spatřit podobnost se školními léty Karoliny Světlé, která výukou v německé škole také trpěla a dokonce jí přivodila zdravotní komplikace.

Po absolvování vzorné hlavní školy začal Neruda navštěvovat malostranské gymnázium v Karmelitské ulici. Měl tedy na první pohled stejné možnosti vzdělání jako chlapci z bohatých rodin. Avšak v době, kdy na

¹⁵ ŠPIČÁK, J. Karolina Světlá. Melantrich: Praha, 1980, s. 339

gymnáziu studoval Neruda, neplatilo, že by gymnaziální vzdělání bylo záležitostí bohatých vrstev. Spíše naopak – více gymnazistů pocházelo spíše z chudších rodin (rodiny řemeslníků, úředníků, lesníků...). Spolužáky ze zámožnějších rodin získal Neruda až po svém přestupu na Akademické gymnázium, které se nacházelo na rychle se rozvíjejícím pravém břehu Vltavy. Nerudovými spolužáky známých jmen byli Gustav Pfleger a Emanuel Chocholoušek, bratr známějšího Prokopa. Ředitelem gymnázia byl v té době Václav Kliment Klicpera a i jeho zásluhou panovala na gymnáziu uvolněná a podnětná atmosféra. Každá třída například vydávala svůj vlastní časopis a být v tomto směru nejlepší bylo otázkou prestiže. Právě zde začínají Nerudovy literární začátky, neboť právě on byl vůdčí literární osobností svého ročníku. Zajímavostí je, že konkurentem mu byl o dva ročníky níže studující Vítězslav Hálek.

Po ukončení studií na gymnáziu nastoupil Neruda na právnickou fakultu a po absolvování jejího prvního ročníku, zřejmě na nátlak otce, „*nastoupil jako furýrský aspirant v účetní kanceláři 1. Pluku polního dělostřelectva (tedy toho pluku, v němž dlouhá léta sloužil jeho otec) ... Neplacenou tříměsíční zkušební dobu absolvoval úspěšně... nicméně, když zažádal o placené místo, byl odkázán na pozdější dobu.*“¹⁶ Neruda se rozhodl pokračovat ve studiu práv, ale v zimním semestru studium přerušil a zanedlouho na to oznámil, že o práci v kanceláři již nemá zájem. Z právnické fakulty přestoupil na fakultu filozofickou, pravděpodobně proto, že ztratil zájem o kariéru úředníka. Neruda na filozofické fakultě absolvoval 5 semestrů. V 6. Semestru studium přerušil a už nikdy se k němu nevrátil. Důvodem k přerušení studia bylo získání učitelského místa na německé vyšší reálce v Mikulandské ulici. Neruda zde vyučoval češtině a němčině, jeho úvazek činil 15-17 hodin týdně a pokud přihlídneme také k jeho další

¹⁶ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 42

činnosti, čímž byla příprava almanachu Máj, nepodivíme se jeho rozhodnutí kvůli pracovní vytíženosti studia přerušit.

Nerudovo učitelské působení na reálce trvalo patnáct měsíců, během kterých se ukázalo, že ani učitelství nebude pro Nerudu tou správnou cestou. Tou se později ukáže být redakční práce v novinách a časopisech, kterou bude Neruda, i přes nesouhlas matky, vykonávat až své smrti.

6. Postavení Prahy v díle Jana Nerudy

Díky faktu, že se Neruda v Praze narodil a strávil zde celý život, pojímá ovzduší Prahy jako samozřejmý prostor svého díla, a to také proto, že Praha tvořila střed Nerudova životního prostoru vůbec. To platí nejen ve fejetonistice, ale též v poezii (Hřbitovní kvítí, Knihy veršů) a především v próze (Arabesky, Povídky malostranské).

Nerudova fejetonistika tvoří jakousi kroniku Prahy. Pozoruje nejen prostor, ale také také události a lidi, přičemž protiklad prostor a člověk se zde stírá. A právě tím, že Neruda pozoruje, blíží se jeho fejetonistická tvorba dokumentu a literatuře faktu.

Ačkoliv cílem práce je zaměřit se na Nerudovu fejetonistiku, podíváme se blíže i na Nerudovo stežejní prozaické dílo, Povídky malostranské, protože i ty mají k fejetonistice velice blízko, o čemž svědčí i skutečnost, že byly zveřejňovány nejprve v periodikách, stejně jako fejetony.

Navíc Povídky malostranské nás zajímají z hlediska prostoru. Odehrávají se na Malé Straně, to znamená ve čtvrti, ve které se Neruda narodil, vyrostl a žil, a během této doby odpozoroval způsob života, který pak způsobem sobě vlastním zpracoval do svých Povídek. Pro své povídky

Neruda vytvořil vlastní fikční svět, který obydlil svéráznými až bizarními postavičkami, jež prožívají svá „*banální dramata s dalekosáhlými důsledky*.“¹⁷

U Povídek malostranských, které se na první pohled mohou zdát jako jasná fikce, vyvstává otázka, kde vlastně končí svět krásné literatury a začíná svět žurnalistiky. Pro Nerudu typické zveřejňování beletristických děl v literárních časopisech i v novinách tuto otázku ještě zesiluje.

Prvních sedm povídek z Povídek malostranských, které se staly základem budoucího knižního celku, poprvé Neruda neotiskl v žádném literárním časopise, nýbrž ve fejetonní rubrice Národních listů. Tento krok je zvláštní z toho důvodu, že do té doby Neruda rozlišoval mezi svou produkcí beletristickou a publicistickou. Důvodem zveřejnění povídek v novinách bylo pravděpodobně to, že Nerudova práce jakožto redaktora fejetonistické rubriky Národních listů mu pro časovou zaneprázdněnost nedovolovala publikovat v literárních časopisech, proto do své fejetonní rubriky umisťoval práce, které pro to byly alespoň trochu vhodné.

Jiným důvodem pak mohl být fakt, že Neruda, v době před vydáním Povídek malostranských již uznávaný novinář, spatřoval v kvalitní žurnalistické práci možnost přiblížit se vyspělé Evropě, což byl mimochodem také jeden z bodů programu generace májovců. Kromě toho pro něj žurnalistika představovala zdroj inspirace i pro krásnou literaturu. Ze své novinové produkce si Neruda pořizoval výběry, které se staly u veřejnosti velice oblíbenými, a tak se Neruda stal slavným vlastně díky souborům svých fejetonů a cestopisných črt.

Skutečnost, že některé povídky byly nejprve otištěny v novinách, mělo vliv na jejich recepci. Noviny mají za úkol informovat čtenáře o realitě, a přestože fejetonní rubrika Národních listů byla zřetelně graficky oddělena,

¹⁷ MOCNÁ, D. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*, s. 88

čtenář mohl mít pocit, že osoby a události v povídkách popisované jsou reálné.

Pro Nerudu typické balancování mezi věcností a uměleckostí platí také pro první z jeho Povídek malostranských (Pan Ryšánek a pan Schlegel, Přivedla žebráka na mizinu). Začátek první z povídek koresponduje s novinářským stylem svými výkladovými pasážemi a líčením. Pokračování už pak odpovídá fikci, neboť k místu a postavám je přiřazena událost. Také v úvodu další povídky Přivedla žebráka žebráka na mizinu rozpoznáme jisté fejetonní prvky, ale věcnost je tu už přece jen oslabena. I v ostatních jádrových povídkách je Nerudova zkušenost fejetonisty rozpoznatelná a činí tak jeho povídky odlišné od tvorby soudobých novelistů, čehož si sám Neruda byl vědom: *„Jak si sám myslím působení svých fejetonů na novočeský způsob vypravování!?! O tom dovolu, abych pomlčel, nesluší se pro mne konstatovat to, co si myslím snad pochlebného, snad pochlebnějšího, i než se s pravdou snáší.“*¹⁸

Kolísání mezi beletrií a žurnalistikou bránilo docenění Povídek malostranských až do 20. století, tím větší ohlas ovšem měly později.

Zkušenost novináře byla tedy pro Nerudu inspirací. Zjistil, že při důkladnějším zkoumání lze pod povrchem každodennosti rozpoznat nevšední příběhy, které se dají označit jako obecně lidské.

Po sedmi „jádrových“ povídkách, ve kterých byl fikční svět zaplněn bizarními postavami, vzniká povídka U tří lilií, která se téměř všemi slohovými parametry liší od předchozích povídek. *„Zřejmě až nyní našel ten správný způsob vyjádření, spočívající v odhození všech vnitřních a vnějších zábran, když učinil personálního vypravěče nikoli pozorovatelem (jímž byl v obou předchozích pokusech), nýbrž vlastním hrdinou niterného dramatu vzešlého z motivu dívky tančící nad mrtvlou své matky. Slohové důsledky tohoto rozhodnutí byly ovšem dalekosáhlé: ambivalentní žánrová*

¹⁸ NERUDA, Jan. *Dopisy (3. díl)*. SNKLHU: Praha, 1965

*drobnokresba byla vytlačena niterností romantického rodu, pracující s expresí a symbolickým zvýznamňováním.*¹⁹ Vzhledem k tématu, které Neruda v povídce použil, vyvstal problém, jakým způsobem povídku zveřejnit, aby nevyvolala přílišné pohoršení. Neruda se tedy rozhodl „ukrýt“ povídku do regionálního Podřipana. Tento krok se Nerudovi vyplatil a povídka byla přijata bez jakýchkoli rozporů.

Povídkou U tří lilií ovšem Nerudova snaha o subjektivní zpověď na poli prózy nekončí. Také v povídce Svatováclavská mše se setkáváme s personálním vypravěčem, jehož prostřednictvím jsme svědky niterného dramatu. Co se týče časoprostoru, obě povídky spojuje to, že se odehrávají v pomezích bodech malostranské oblasti (pochybná tančírna x chrám), a sice v noci. Dalším spojovacím článkem povídek je skutečnost, že hrdina se v tomto časoprostoru nachází sám, než ho z něj vyvede žena.

Jak již bylo řečeno, předchozí „malostranské povídky“ vycházely ve fejetonní rubrice Národních listů, kde mohlo docházet k míšení fikce s věcnou referencí. Svatováclavskou mši se ovšem Neruda rozhodl zveřejnit nikoli v Národních listech, ale v časopisu Lumír. Tím se posunul blíže ke „krásné“ literatuře v tradičním slova smyslu. Povídky u Tří lilií a Svatováclavská mše tedy představovaly svou poetikou odklon od do té doby Nerudou pěstované novinové prózy. Tím ovšem byly všechny ostatní pokusy na tomto poli odsunuty z centra zájmu a Neruda se začal více věnovat básnictví, přičemž současně stále pokračoval v práci fejetonistické.

V roce 1876 byla v Národních listech uveřejněna předposlední z malostranských povídek Psáno o letošních dušičkách. Touto povídkou se Neruda slohově i tematicky vrátil k „jádrovým“ povídkám, obývaným bizarními postavičkami.

¹⁹ MOCNÁ, D. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 88

Poslední povídkou, která stojí za pozornost z hlediska svého prvotního umístění během vydání, je povídka *Jak to přišlo*, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbořeno. Autor v této povídce, stejně jako ve Svatováclavské mši, tematizuje „*ztracený ráj dětství*“ a je jakousi nostalgickou vzpomínkou na něj. „*Slohově se poslední malostranská povídka pohybuje mezi pitoreskní každodenností povídek jádrových a niternou lyrikou Svatováclavské mše.*“²⁰ Možná proto, že Neruda povídku *Jak to přišlo*... vnímal jako jakýsi protějšek Svatováclavské, rozhodl se otisknout ji v Lumíru, nikoliv v Národních listech. V pozdějším knižním vydání se tak uvnitř knihy objevily tři povídky, které se ostatním vymykají svou subjektivní lyričností. Přestože by se mohlo zdát, že cyklus povídek, začínající idylicky, skončí se sentimentem a nostalgií, není tomu tak. Neruda se rozhodl tuto hrozící sentimentalitu odstranit pomocí groteskních *Figurek*, jimiž v podstatě zdánlivou idyličnost prostředí Malé Strany popřel, o čemž svědčí závěr povídky: „*At' mně přijde Neruda ještě jednou s nějakou »povídkou malostranskou«!*“

Také povídka *Figurky* je z hlediska své geneze velice zajímavá. Byla poprvé publikována v Lumíru, jelikož plně odpovídala potřebám čtenářů tohoto listu. Je dokonce možné, že částečně vznik povídky iniciovala potřeba Lumíra zveřejnit nějakou „dlouhou novelu“. V roce 1877 dokonce Neruda slíbil tehdejšímu vedoucímu redaktorovi Josefu Václavu Sládkovi, že mu takovouto novelu dodá. Z korespondence příteli Šemberovi se ovšem dovídáme, že pro svou novou novelu hledal Neruda inspiraci už dříve, je tedy možné předpokládat, že slib daný Sládkovi práci na nové novele spíše urychlil, než aby byl samotným důvodem vzniku. Zajímavou okolností je, že Sládek, ačkoliv si *Figurky* vlastně od Nerudy „objednal“, se od nich vzápětí distancoval. Ve vzpomínce píše Karel Václav Rais: „*Professor Thomayer*

²⁰ MOCNÁ, D. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 94

vypravoval: *Jak známo, končí Figurky, poslední Povídka malostranská, slovy: „Ať mi přijde Neruda ještě s jednou malostranskou povídkou.“ – Když Thomayer u Sládka byl a tento uvedenou tištěnou již větu přečetl, dodal: „Ať mi přijde!“ (Patrně se mu Figurky nelíbily.)²¹*

„Ve Figurkách za pomoci nových výrazových prostředků (zejména techniky mnohonásobných odrazů fikčního světa v „křivých zrcadlech“) docílil obdobných efektů jako v předchozích povídkách blízkých fejetonistickému stylu.“²² Jedná se především o rozvolněnou stavbu bez děje a vypravěče, který slouží spíše jako pozorovatel, ale hlavně se Neruda touto povídkou vrátil opět k bizarnosti a banalitě malostranského fikčního světa.

Když mělo dojít ke knižnímu zveřejnění, jehož důležitosti si byl Neruda vědom i pokud šlo o jeho dílo fejetonistické, nebyl si zcela jist, jakým způsobem vlastně povídky do knihy uspořádat a dokonce zda z nich utvořit samostatnou knihu. V jednom z dopisů Neruda píše: *„To s těmi „malostranskými“ má přece ještě háček. Polož čelo do ruky a přemýšlej: nebude knížka trochu monotonní? Já to věru sám nedovedu říci.“²³* Nakonec Neruda našel řešení v podobě orámování knihy dvěma delšími povídkami (Týden v tichém domě, Figurky) o obyvatelích domu, které svou deziluzivností a groteskností rozbily idylický svět jádrových povídek i nostalgii povídek Svatováclavská mše a Jak to přišlo. Navíc uvedením dvou rámujeících povídek došlo k oslabení spojení jádrových povídek s publicistikou: *„V celku zarámovaném prózami postavenými na zfiktivňující stylizaci se výrazně oslabila rovněž původní souvstažnost jádrových povídek*

²¹ JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí*. Československý spisovatel: Praha, 1985, s. 72

²² MOCNÁ, D. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 97

²³ MOCNÁ, D. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 98

s publicistikou – s jistou nadsázkou lze říci, že teprve v knize definitivně ztratily svůj nejistý ontologický statut a plně se staly fikcí.“²⁴

Spíše smutnou tečkou za vznikem uceleného knižního vydání Povídek malostranských byl fakt, že ani v Lumíru, ani v Národních listech se neobjevila na toto dílo recenze, což bylo částečně zaviněno samotným Nerudou, který, předpokládaje neporozumění, vydal satirickou sebekritiku, vnímanou spíše jako reklama či sebechvála, ještě předtím, než nějaká jiná kritika vůbec mohla vyjít.

Ukázali jsme si tedy, že i Nerudova tvorba novelistická úzce souvisí s publicistikou a že se tyto dva světy u Nerudy prolínají.

6. Novinář Jan Neruda

Pokud se chceme bavit o žurnalistice jako takové, je třeba rozdělit ji na žurnalistiku před Nerudou a po Nerudovi. Až do Nerudovy doby byla totiž žurnalistika vnímaná jako méněcenný druh slovesné tvorby. To se však s příchodem Jana Nerudy změnilo.

Jan Neruda byl v mnohém novátorský. Nemluvíme zde jen o jeho pracích básnických a prozaických, ale především o jeho tvorbě novinářské. Byl to právě Neruda, kdo otevřel dveře u nás do té doby nepřítel známým publicistickým žánrům, především fejetonu.

Když Neruda svým rodičům ve dvaadvaceti letech oznámil, že se namísto knězem nebo úředníkem, jak si to představovali, chce stát novinářem

²⁴ MOCNÁ, D. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 98

nebo spisovatelem, neměli z tohoto rozhodnutí moc velkou radost. Mladého Jana okouzlovalo psané slovo již na gymnáziu (tehdy vedeném Václavem Klimentem Klicperou), kde spolu se svými spolužáky Gustavem Pfliegerem-Moravským a Vítězslavem Hálkem navštěvoval literární kroužky a četl slavné autory. A už tehdy se v něm probouzela láska k literatuře a novinám. Významnými impulsy pro Nerudovu novinářskou činnost byl jednak v roce 1852 otištěný článek Jakuba Malého v Musejníku, kdy útočil na tehdy internovaného Karla Havlíčka Borovského, a pak také fakt, že povolání novináře bylo tehdy v očích měšťanstva povoláním hodným opovržení. I zde se tedy projevila Nerudova odbojná povaha.

Vzory pro svou pozdější činnost nachází Neruda ve světové literatuře, především francouzské a německé, ve kterých nachází inspiraci pro svůj způsob psaní. Byl mu sympatický lehký literární styl, vtip, ironie. Tento styl psaní pak později Neruda přijal za svůj, neboť články pod čarou dovoľovaly užít lehčího, humorného stylu a dávaly tvůrci větší volnost jak v oblasti formy, tak v oblasti tématu.

Po vystřídání několika příležitostných zaměstnání začíná svou novinářskou dráhu v redakci pražského deníku Tagesbote aus Böhmen, kam je přijat jako lokálkář. Do deníku přispívá informativními zprávami o českém veřejném životě, poznámkami o školství, divadelních představeních i články zmiňujícími se o životě Malé Strany. Z redakce Tagesbote odchází po dvou letech, obohacen o spoustu zkušeností a s budoucím úkolem ukazovat na stránkách novin život, jaký je.

Příznivou okolností pro Nerudovu další publicistickou činnost byl pád Bachova absolutismu a s ním související rozvoj českého tisku v 60. letech. U článků o literatuře a umění zůstal i po svém příchodu k českým listům – publikoval pro Čas, kde zůstal do roku 1862, a Hlas, kde setrval do roku 1865. Zde se plně věnoval práci redaktora-fejetonisty a nadále pokračoval v tvorbě fejetonů týkajících se českého divadla, drobných kreseb pražských

ulic a paměťihodností. Zároveň už v Hlasu se začíná Neruda projevovat jako nadšený zastánce celonárodního hnutí a jeho články apelují na čtenáře a jeho aktivitu v boji za rovnoprávnost a snaží se pozvednout vlastenecké sebevědomí. Hlas později splynul s Národními listy, ve kterých Neruda působil až do konce svého života. V Času, kde zůstal pouze rok, Neruda otiskl své první fejetonistické práce. Většinu svých prací publikoval Neruda v již zmiňovaných Národních listech, nejdůležitějším měšťánském časopisu své doby.

Do redakce Národních listů si Neruda přinesl předsevzetí: „*Nebudu se zanášet vyplňováním literárních mezer, nebudu pracovat podle šablony. Budu psát moderně, totiž pravdivě, brát osoby ze života, život v nahotě jeho líčit, přímo řeknu, co myslím a co cítím.*”²⁵ Neruda si vytyčuje cíl, psát pravdivě. Jelikož je schopen dívat se na svět kriticky a neidealizovat ho, daří se mu tohoto cíle dosahovat.

7. Tvůrce moderního českého fejetonu

V polemickém článku Škodlivé směry se Neruda vyjadřuje: „*Směr přičící se poznání skutečnosti a pravdy jest tedy vždy mravnosti nejškodlivější*”.

Neruda vysoko převyšoval průměrného novináře svou zásadovostí, pracovitostí a pokrokovostí, ale také svým přístupem k práci redaktora. Bylo mu jasné, že úkolem novin nemá být pouze informovat, ale také, jak můžeme vyvodit z jeho vlastních výše uvedených slov, vést a poznávat pravdu a skutečnost a umět se jí podívat do tváře. Nerudovu zásadovost a pracovitost

²⁵ ŠTORKÁN, K. *Novinář Jan Neruda*, Orbis: Praha, 1956, str. 38

dokládají i slova Jakuba Arbese: „Z hravého, lehkého a kudrlinkového tónu časových feuilletonů Nerudových ovšem nikdo nevyčte předcházející studijní úsilí, tím méně úmornou práci do nejjemnějších odstínů vypulérované stylisace. Každá věta, každé slůvkobývalo odvažováno na nejjemnějších vážkách svědomí spisovatelského: zdánlivě lehoučké, na pohled i povrchní črty byly výsledkem nejusilovnější, tudíž i úmorné a vysilující práce duševní.“²⁶

Velký vliv na vznik českého fejetonu měl fejeton německý, v Nerudově době už značně rozvinutý. Přestože sám Neruda se německým fejetonem nechal inspirovat, lze říci, že společně s Vítězslavem Hálkem vytvořili svébytnou českou literární tradici a fejeton u nás přestal být srovnáván s německými vzory. Od 60. let 19. století se tak u nás nepřetržitě rozvíjí český fejeton, jež se stává součástí téměř všech českých politických novin.

Fejeton se stal Nerudovou největší vášní. Označoval ho jako „*duševně samostatnou, poctivě myšlenkovou svou práci konající žurnalistiku*“²⁷ a neváhal ho postavit na roveň umělecké próze a poezii. O Nerudově neutuchajícím zájmu o fejeton svědčí počet „kusů“ těchto malých uměleckých děl, které po sobě zanechal – téměř dva tisíce.

„*Fejeton je u mne to, o čem se neví, co to je.*“ Takto sám Neruda v jednom ze svých dopisů ze 70. let charakterizoval útvar, u nás do té doby neznámý. Jinými slovy říká, že fejeton je útvar značně neurčitý a rozmanitý. Podíváme-li se ovšem na Nerudovy fejetony blíže, zjistíme, že tematická i tvárná rozmanitost v nich sice zůstává, že si ale autor zároveň vytvořil svůj vlastní osobitý styl.

Proč se fejetony Jana Nerudy staly ve své době tak oblíbenými, že si lidé často kupovali noviny jen kvůli pracem autora podepisujícího se

²⁶ ARBES, J. *O Janu Nerudovi*. Melantrich: Praha, 1952, str. 135

²⁷ KŘIVÁNEK, V. *Jan Neruda*. Horizont: Praha, 1983, str. 120

trojúhelníkem? (Zprvu byl trojúhelník jednou z obvyklých typografických značek, kterou užívalo více autorů, později se stal v Národních listech značkou jen Jana Nerudy.) Fejeton je označován jako útvar, který vtipným způsobem zpracovává zajímavé téma, přičemž autor by měl ve čtenáři vzbudit náležitou odezvu a navázat s ním kontakt. To se Nerudovi povedlo.

Nerudovi bylo cizí psát o nepoznaném a neprožitém, nehledal senzační události, naopak si vybíral události mu známé a blízké. Byl výborným pozorovatelem. Přesně podle svých vlastních slov, že „*do oboru fejetonisty patří celý svět*”²⁸, si všímal nejrozmanitějších událostí: jak „velkých”, tak těch nepatrných, k psaní ho lákaly nejrůznější věci, místa a životní události, jež analyzoval zblízka či s určitým odstupem. O mnohostrannosti Nerudovy tvorby svědčí různé zaměření jeho fejetonů. Nejčastěji psal fejetony obecně časové, glosující současné události doma i v zahraničí (události ve sněmovně, významná výročí, národní salvnosti, výstavy...), dále fejetony literárně kritické, populárně vědecké, cestopisné, polemické, komentující a kritizující. Neváhal sáhnout ani po zcela odlišných látkách: na jedné straně čteme fejetony společensko-politické (sněmovní jednání, vzrůstající napětí mezi Mladočechy a Staročechy, pruská okupace Prahy...), na druhé straně fejetony o „obyčejných, malých, prostých lidech” (hospodský, prodavač, zedník, student, služka, metař, malostranský starousedlík, lékař, ušlápnutý úředníček...), jejich všedním životě, zvyklostech, zájmech. Nerudovy fejetony však nebyly pouhým zrcadlením těchto událostí. Jeho mistrovství spočívalo právě v tom, jak dokázal publiku tyto události podat. Na první pohled humorné počtení o něčem, co se kde stalo, při pozornějším čtení odhalovalo i některá hlubší a závažnější sdělení. Žádaného účinku u čtenáři dosahoval mísením nejrůznějších postupů. Kombinoval dokumentárnost s osobním stanoviskem, věcnost a subjektivnost, vážnost s humorem a ironií, poučnost se zábavností atd.

²⁸ NERUDA, J. *Obrázky z domova i zciziny*. Československý spisovatel: Praha, 1983, s. 572

V této souvislosti je třeba zmínit jiného příslušníka generace Májovců, který společně s Nerudou působil v mladočeských orientovaných novinách a od roku 1865 ve fejetonní rubrice Národních listů. Jde o Vítězslava Háška. Přestože oba tvůrci patřili ke stejné generaci, jejich fejetonní styl byl dosti odlišný. Zatímco Hášek v sobě nezapřel lyrika a pocitovost a přírodní tematiku promítal i do svých fejetonů, Neruda zpracovával látku více analyticky a projevoval se už od počátku jako ironik a glosátor společenského dění po vzoru Havlíčkově.

Jiným charakteristickým rysem Nerudovy fejetonistiky je jeho zřetel ke čtenáři. „*Myslí-li spisovatel nepoměrně víc na věc než na čtenáře, povstává pod perem jeho sloh básnický nebo vědecký, myslí-li ale více na čtenáře než na věc, zrodí se sloh pikantní. Tento sloh pikantní je koncesí modernímu člověku, je formou moderní literatury a žurnalista je předním jeho prorokem.*”²⁹ Neruda využíval hovorového jazyka, někdy čtenáře přímo oslovil, jako by si s ním povídal („*Byl čtenář už někdy ráno na ulici? Já nechci čtenáře urazit, já vím, že čtenář je nobel a nemá zapotřebí, aby vstával před devátou, - no ale, náhoda!*”³⁰). Čtenářstvo a poslání fejetonu je dalším bodem, ve kterém se Nerudova a Háškova fejetonistika lišila.

Hášek svůj názor na čtenářstvo vjádřil ve fejetonu Naše literární trhy a pak také ve stati Laciná literatura. Úroveň dobového českého čtenářstva označuje za nízkou, proto se rozhodl ve svých fejetonech zaujmout roli vychovatele, který má zušlechtovat názory a vkus a čtenářství pozvednout na vyšší úroveň. Neruda lépe než Hášek poznal, co si publikum žádá a svůj fejeton tomu přizpůsoboval. Vybíral taková témata a především styl, které by oslovily co nejširší spektrum čtenářů, čímž se mu podařilo navázat se čtenáři velmi úzký a tím pádem účinný kontakt.

²⁹ KŘIVÁNEK, V. *Jan Neruda*. Horizont: Praha, 1983, str. 125

³⁰ NERUDA, J. *Obrázky z domova i z ciziny*. Československý spisovatel: Praha, 1983, s. 530

Jiným rysem Nerudovy fejetonistiky je autostylizace autora jako „tvůrce textu“ a s tím spojené ironie a sebeironie. „*Fejetonista na jedné straně dával najevo spontánní suverenitu tvůrce, zároveň však stálým sebeironizováním zpochybňoval svou kompetenci. Tento autostylizační postup... Neruda prohloubil až k nadsázce, zdůrazňující domnělou fejetonistovu geniálnost a neomezenou moc.*“³¹

Výše uvedené postupy lze najít i v tvorbě jiných dobových fejetonistů, Neruda si však svou pozici předního českého fejetonisty vybudoval jejich neotřelým a originálním využitím.

Přestože oblíbenost Nerudových fejetonů byla nesporná, Nerudovi současní i pozdější badatelé se v názorech na Nerudovu fejetonistiku liší a zabývají se především o vztah Nerudovy fejetonistiky a jeho beletristických prací.

Nerudu jako žurnalistu ocenila jeho současnice Eliška Krásnohorská. V článku *České básnictví posledních dvou desetiletí* vyzdvihla Nerudovu genialitu, jež „*náležela k hlavním příčinám oblíbenosti Národních listů*“³² a která měla za následek, že se jeho podčárničky staly „*takřka nejvyšším vládcem veřejného mínění v Čechách*“³³. Krásnohorská mimo jiné kladně hodnotila Nerudův fejetonní styl, jeho „*nezávislost na dobových žurnalistických klišé a originálnost syntaxe.*“³⁴

Opačné stanoviska než Krásnohorská zaujímali Arne Novák a také F.X. Šalda. Arne Novák upozornil na Nerudovu využívání prostředků publicistiky v beletrii, vnímal ji ovšem spíše jako nedostatek, který odporuje žánrové čistotě a stírá hranice mezi beletrií a žurnalistikou.

V podobném duchu se vyjádřil také Šalda. Přestože uznal význam Nerudovy novinářské práce, pro umění požadoval originalitu, zatímco v

³¹ TUREČEK, D. *Fejton Jana Nerudy*. Arsci: Praha, 2007, str. 109

³² TUREČEK, D. *Fejton Jana Nerudy*. Arsci: Praha, 2007, str. 249

³³ TUREČEK, D. *Fejton Jana Nerudy*. Arsci: Praha, 2007, str. 117

³⁴ TUREČEK, D. *Fejton Jana Nerudy*. Arsci: Praha, 2007, str. 118

Nerudově fejetonistice viděl spíše kopírování skutečnosti a přirovnal ji k „službě princezně ve stáji.“³⁵

Podobné úvahy o několik let později odmítla Jaroslava Janáčková: „Smutně, ba soustrastně viděli úděl velikána Nerudy básníci a vykladači z proudů a dob, které se odtahovaly od služby dni, umělci přisuzovaly pouze úkoly nejvybranější a toliko jemu dostupné. Nasnadě pak byla lítost nad tím, že žurnalistika odnímala čas a síly spisovateli, který jinak mohl zanechat více knih typu *Povídek malostranských* nebo *Balad a romancí*.“³⁶ Janáčková viděla v pronikání prvků žurnalistiky do beletrie spíše výhodu, jelikož jedno se obohacovalo druhým a naopak. Ve své stati *Fejeton a fejetonistická povídka* tak konstatovala blízkost Nerudova fejetonu a povídky, což demonstrovala na *Trhanech* a *Arabeskách*.

Jedním z nejvýznamnějších děl, zabývajících se dílem Jana Nerudy, je monografie Aleše Hamana nazvaná *Neruda prozaik*. Autor nachází souvislost mezi Nerudovým fejetonním stylem a rozvojem české prózy – jako příklad uvádí literární grotesku Jaroslava Haška nebo Bohumila Hrabala, kterého s Nerudou pojí záliba v asociativnosti, hovorovost a autorská autostylizace.

Když pohlédneme na všechny, kteří se Nerudovým fejetonem zabývali a zhodnotíme jejich názory, shledáme, že nejen ten Nerudův, ale fejeton vůbec, byl postupně vymaněn ze škatulky žurnalistické služebnosti a už nebyl nahlížen jako útvar, který pouze kopíruje skutečnost, ale jako originální žánr, který je schopen obohatit i krásnou literaturu a který přispěl k rozvoji moderní české prózy.

Přestože fejeton je žánrem publicistickým, v Nerudových rukou se z něj stalo malé umělecké dílo, podávající výpověď o světě, o životním stylu, o veřejném i soukromém životě 2. poloviny 19. století.

³⁵ ŠALDA, F. X. *Alej snů a meditace ku hrobu Jana Nerudy*, in *Boje o zítřek*. Lidové noviny: Praha, 2000, s. 62

³⁶ JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí*. Československý spisovatel: Praha, 1985, str.89

V předcházející kapitole jsem se zmiňovali, že Neruda přišel do svého prvního novinářského působiště s touhou ukazovat život takový, jaký je. A právě fejeton mu umožnil, ztvárnit svět v jeho kráse i s jeho stinnými stránkami.

Jan Neruda byl úspěšen svých fejetonů v novinách natolik povzbuzen, že z nich začal pořizovat knihy. První z nich byla vydána v roce 1872 a dostala název *Obrazy z ciziny*. Další následovala roku 1876 a byla nazvána *Studie*, krátké a kratší. Poslední výbor byl vydán o rok později pod názvem *Žerty, hravé i dravé*. Výběr názvů knih není náhodný, označení „studie“, „obrazy“ a „žerty“ jsou použita zcela záměrně. Zatímco „studie“ a „obrazy“, které jsou fejetony v širším smyslu a spíše bychom je mohli označit jako črty, jsou spíše popisné než dějové a čtenáři se snaží zprostředkovat poznání nějakého místa, věci či situace. Oproti tomu „žerty“ jsou fejetony v užším slova smyslu, mají humorné až ironické ladění a většinou představují satiru na stávající společenské a kulturní poměry.

7.2. Žerty, hravé i dravé

V pořadí třetí svazek Nerudových fejetonů se nese v humorném, satirickém duchu a je možné je označit jako protějšek vážných *Studií*. Původní název tohoto svazku měl znít „*Nerudky*“, ale od toho záměru autor ustoupil.

V tomto svazku nalezneme ironické narážky na spoustu nešvarů, které hýbaly Nerudovou současností a které samotného Nerudu tížily tak, že o nich musel čtenářstvu podat zprávu svým nezaměnitelným, originálním způsobem. Stejně jako je široký rozsah témat, jimiž se Neruda ve svých *Žertech* zabývá, je široký i rozsah komiky, kterou lze v každém jednotlivém

fejetonu nalézt. To můžeme konečně i vyčíst ze samotného názvu sbírky: některé žerty jsou jen hravé – drobné, rozverně, jde spíše o jakési pousmání. Hravé žerty ovšem postupně přecházejí v žerty dravé – zde již jde o ostrou satiru, polemicky zaměřenou, týkající se většinou politických a společenských aktualit. Ať už je rozsah humoru, satiry a vtipu v jednotlivých fejtonech jakýkoli, všechny mají jedno společné: humor zde není samoúčelný. Pod jeho slupkou se vždy skrývá nějaké vážnější sdělení, které je možno vyčíst mezi řádky.

Kniha je rozdělena do tří částí. První oddíl nese název „Různé” a jak už toto označení napovídá, jedná se o fejtony rozmanitých témat z mnoha oblastí každodenního i společenského života (rodinný život, ženská emancipace, stravování, pohled do budoucna atd.). Druhá část knihy je zaměřena na fejtony divadelní a literární, ve kterých podává kritiku přežilé maloměšťácké pseudokultury, jako například ve vynikajícím satirickém fejtonu Pannopanna. Poslední oddíl svazku nese název „Sčesané z cizích štěpů” a jde o fejtony, které si sice berou inspiraci ze světových novin, ale jejich obsah je přizpůsoben českým poměrům (Např. fejton nazvaný „Kanalisován” nese podtitul „Z berlínského přenešeno do pražského”).

7.3. Obrázky z domova i z ciziny

Protože se v této práci chceme zabývat především fejtony, které nějakým způsobem souvisí s Prahou, dotkneme se Nerudových cestopisných fejtonů, pojednávajících o jiných lokalitách než pražských, pouze náznakem. Budeme o nich psát také proto, že i díky svým zahraničním cestám posiloval Neruda nejen svůj široký rozhled a nadhled nad věcmi a událostmi, ale o to

samé se snažil i u čtenářů – rozšiřovat jejich obzory a tím posilovat jejich sebevědomí.

Cestopisné fejetony představují po fejetonech společenskopolitických a národních druhou velkou část Nerudovy fejetonistické tvorby. Do této skupiny je možné zařadit fejetony, pojednávající o autorových cestách po Čechách, ale především fejetony, vzniklé pod tíhou dojmů z cest do zahraničí. Neruda tak čtenáři dovoluje vstoupit např. do Paříže a jejích restaurací, kaváren a trhů, dává čtenáři poznat život v Benátkách, projet se na jejích kanálech, zve čtenáře na Balkán a do Orientu.

Nerudova cesta do světa je vlastně cestou za člověkem. Všímá si nejrůznějších postav. Staví vedle sebe měšťany a venkovany, boháče a dělníky. Neruda si tedy v jednotlivých zemích nevšímá pouze pamětihodností a míst obecně, ale jde mu hlavně o postihnutí „ducha“ místa, tedy celkového charakteru země a života v ní. Proto nás seznamuje se samotnými obyvateli a jejich způsobem života, s problémy, které lid v té které zemi tíží a dalšími jednotlivostmi, které ovšem jako jednotlivosti jen vypadají, ve skutečnosti ale do sebe zapadají a tvoří tak celistvý a srozumitelný pohled na danou lokalitu.

Třetí skupinu Nerudových fejetonů představují fejetony z oblasti „každodennosti“, které jsou součástí svazku *Obrázky z domova i z ciziny*. Zajisté je pro spisovatele jednodušší, když píše o věcech, které jsou čtenáři ne až tak příliš známé, a pro čtenáře je poutavější a zajímavější, když o takových věcech čte. Co nového může autor sdělit, když píše o tématech z oblasti všedního života, který každý zná a denně zažívá? Jak může autor přitažlivou formou a originálně čtenáři zprostředkovat tematiku všední reality? Na to se zeptejme Jana Nerudy. Jemu se to totiž podařilo.

Vypisováním všeho, čeho si Jan Neruda všímal a pak to ve svých „každodenních“ fejetonech zpracovával, bychom zabrali hodně místa a času. Řekněme tedy jen, že námětem se Nerudovi stávaly i ty nejnepatrnější a

zdánlivě nejzanedbatelnější věci a aspekty českého života. Všiml si např. tváře českých ulic, hospůdek, trhů, domácností, dále módy, životního stylu, fází lidského života, věci každodenní potřeby a především se zajímá o aktéry „všednodennosti“: pouliční chodce, návštěvníky hodpod, služky, řemeslníky, hokynáře, členy zámožných i chudých rodin, žebráky, trhovce a mnoho dalších.

Přestože fejetony vycházejí z jednotlivých každodenních věcí, vždy nějakým způsobem tuto věc přesahují a poukazují na něco hlubšího a jdou až ke smyslu věcí, lidského počínání a společenského dění.

Neruda většinou ve svých fejetonech vycházel z nejbližšího pražského okolí, proto v jeho díle převažují fejetony „pražské“.

7.3. Studie, krátké i kratší

První velkou fejetonistickou sbírku vydává Neruda po patnáctileté novinářské činnosti. První svazek tvoří kromě Pražských obrázků a fejetonů nazvaných Studie masopustní a Rozjímaní postní také cyklus Trhani, stojící na pomezí žurnalistické reportáže a povídky. V tomto prvním svazku je patrná Nerudova snaha ukázat palčivé soudobé sociální otázky, odvrácenou tvář tehdejší společnosti.

Hlavními hrdiny Pražských obrázků jsou velkoměšťští vydědenci společnosti, zčásti příslušníci pražského podsvětí. Před čtenářem se tak objevují postavy prostitutek, alkoholiků, tuláků, žebráků, podvodníků, kteří se pohybují v pochybných prostředích věznic, zastaváren, brlohů, hospod a nočních ulic.

Na Pražské obrázky pak navazuje cyklus, nazvaný Trhani (Označení „trhan“ příslušelo kočujícím železničním dělníkům, kteří trhali skály, ale zároveň pro ně bylo nadávkou, neboť jak v práci, tak ve svátek chodili „otrhaní“.) V nich Neruda dále rozvíjí otázku sociální a zobrazuje hmotnou i mravní bídu „trhanů“, jimž společnost nechce nebo nedokáže pomoci. Jistou protiváhou těchto vážných sociálních studií jsou pak cykly Studie masopustní a Rozjímání postní, které mají spíše humornější ráz a jež se zabývají běžnými tématy denního života (tanec a bály, kouření doutníků, křestní jména atd.)

Ve druhém díle studií se Neruda stává více reflexivním a zabývá se více otázkami kulturními. Jde mu o objasnění principu společenského pokroku, který má být hlavním smyslem lidského snažení. Tento svazek otevírá fejetonem o velkém renesančním umělci Michelangelu Buonarrotim, pokračuje dále úvahami o moderním člověku a umění. Svazek uzavírají Studie výstavní, drobnější fejetony pojednávající o světové vídeňské výstavě roku 1873 a zároveň o památkách světové duševní i hmotné kultury.

8. Role Prahy v Žertech

Z toho nepřehledného množství fejetonů, které Neruda napsal, zauímají větší část fejetony „pražské“, to znamená ty, při jejichž psaní vycházel z pozorování svého nejbližšího okolí, z okolí, které znal nejdůvěrněji, z okolí pražského.

Že kulisu většiny fejetonů „hravých a dravých“ tvoří Praha, poznáme buď tak, že autor ve fejetonu Prahu přímo jmenuje, a pokud ji nejmenuje, má čtenář možnost rozpoznat, že jde o Prahu, pomocí různých indicií.

V některých fejetonech je Praha zmíněna již v samotném názvu: např. Pražští hokynáři a Pražský pěvec. V ostatních fejetonech zmiňuje autor Prahu

přímo, jako např. ve fejetonu nazvaném Popelčnické myšlenky: „*Ted' nám v Praze také zavedli Enterprise des Pompes funébres – tuze pěkná věc!*”³⁷ Pak jsou také fejety, ve kterých cice slovo Praha zmíněné není, přesto ale poznáme, že je řeč právě o ní: „*Liduška chodí už do školy, do té v naší ulici.*”³⁸ Naší ulicí je míněna ulice, kde autor žil, tedy ulice pražská.

Neruda až na výjimky nepojmenovává konkrétní pražské lokality. Jeho fejety jsou „všeprahuobjímající”. Výjimkou je fejeton Cesta po tramvaji, kde autor jmenuje konkrétní místa, kam lidé cestují („*My jedem až k Prašné bráně... Já jedu jen na Poříč... Na konec Smíchova... Na Josefské náměstí*”³⁹).

Přestože hlavní kulisou Nerudových fejetonů je Praha, přece si neodpustí srovnání s mimopražským okolím, jako ve fejetonu s názvem Před vánoce: „*...Neboť v Praze je chov vepřových existencí zapovězen co nejprísněji a vzorně přísný magistrát netrpí ho nikde a přihlíží všude ostražitě – leda tam nepřihlíží, kde nechce. Ale venku! Venku je dnešek či zítřek slavnost upřímná. Velká, připravovaná, očekávaná...*”⁴⁰ Neruda nazývá okolí ležící mimo Prahu světem „venku”. Přestože Praha hrála v Nerudově tvorbě hlavní roli, neváhal pozorovat ani její okolí. Aby totiž dokázal lépe poznat povahu Prahy a Pražanů, potřeboval srovnání s okolním světem.

Praha tedy pro Nerudu představuje jakýsi mikrosvět, v mnohých věcech odlišný od světa ostatního. V tomto mikrosvětě se autor pohybuje, pozoruje ho a svá pozorování pak zprostředkovává čtenáři. S podobným mikrosvěttem se můžeme setkat v Povídkách malostranských, kde však jako mikrosvět nefiguruje celá Praha, ale pouze její část – Malá Strana. Jiné

³⁷ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 39

³⁸ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 18

³⁹ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 117

⁴⁰ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 47

srovnání Prahy a jejího okolí nacházíme ve fejetonu Z divadelních listů slečny Anežky Doskočilovy ke slečně Lidušce Bromské: „*Závidíš mě Prahu, plesy, divadlo, všechno mně závidí milá dušička Tvá! Praviš, že poznám svět, jaký skutečně je, lituješ, že nemůžeš se mnou strávit ten rok v Praze, a především, že nemůžeš se mnou ob den do divadla...*“⁴¹ Z fejetonu, ač to není přímo řečeno, můžeme vycítit, že přestože Anežka Skočilová je pražská slečna, znalá plesů a divadla, není to pro ni zase taková známka vkusu. A to platí nejen u tohoto fejetonu. Praha byla už v Nerudově době centrem kulturního života, kde měl člověk mnoho příležitostí k zábavě a poučení, narozdíl od venkova. Mohlo by se tedy zdát, že Pražané byli na vysoké kulturní úrovni a měli vyvinutější estetické cítění. Jak můžeme ve výše zmíněném fejetonu Z divadelních listů... číst, alespoň někteří Pražané se tak cítili. Nerudova pozorování však dokazují, že s oním estetickým cítěním to ne vždy bylo až tak slavné. Publikum bylo značně konvenční, oblíbené byly povrchní veselohry, dramata vyšší umělecké hodnoty zůstávala spíše nedoceněna, neboť v nich vystupovaly postavy sice ne ctnostné, zato ale věrně vykreslené a uvěřitelné. Důkazem nepřilísné vyspělosti tehdejšího průměrného českého diváka je Nerudův satirický fejeton Pannopanna. Ten je známý tím, že Neruda ho uvedl jako odpověď na článek Gustava Pflagra-Moravského o „z nemravňování obecnstva českého moderními dramaty francouzskými“. Neruda tak dosáhl svým fejetonem bezprostředního účinku, neboť Pflager již nikdy více o poměrech moderního divadla nepsal.

Tím se pomalu dostáváme k faktu, že přestože by se dala Praha označit za hlavní hrdinku jeho fejetonů, přece jen tím nejhlavnějším, o co Nerudovi šlo, byli lidé. Ať už zde mluvíme o lidech obyčejných či o lidech z tzv. vyšší společnosti, vždycky jsou to oni, kdo tvoří tvář města. Někdy jsou v Nerudových očích hodni obdivu, jindy zaslouží pokárání.

⁴¹ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 135

Neruda si všímá všeho a všech. Ve fejetonu *Cesta po tramvaji* můžeme číst, jak se náš autor s notýskem v ruce snaží vymyslet něco poetického do svého díla, ale jaksi mu to nejde, poněvadž lidé nastupují a vystupují a každý z nich je něčím zvláštní, jedinečný, a proto hodný povšimnutí: „*Pomalu vlézají lidé. Naproti mně usedne nějaký pán, zcela mně lhostejný – vedle mne usedne slečinka v červených šatech a s tvářičkami jako plamenná broskev. Zároveň s ní vstoupila prostěji oblečená mladá ženská s nemluvnětem na ruce.*”⁴² Postavy hrají důležitou roli nejen v Nerudových fejetonech, ale též např. v *Povídkách malostranských*, kde představují stěžejní bod Nerudovy snahy, totiž ukázat fikční svět v jeho bizarnosti. Zatímco ale v *Povídkách malostranských* je autor povětšinou nějakým způsobem účasten osudů, které čtenářům představuje, ve fejetonech jako by přehlídkou lidských osudů nebyl osobně zasažen a zastává nezúčastněnou reportérskou pozici, kdy všechno jen pozoruje.

Jiným prvkem, který se týká Prahy a kterého si lze v *Žertech* všimnout, je Nerudův stesk nad zánikem starých věcí. Na jednu stranu je podle Nerudy dobře, že pokrok jde kupředu, na druhou stranu je ale škoda, že na úkor pokroku zanikají stará místa a staré zvyky. Tento stesk se ovšem netýká jen míst, ale také např. nového měrového systému, jak můžeme číst ve fejetonu *Nové míry*: „*Kde ale národ opustil sama sebe, kde přibral do sebe cizotu, bude zle, jako musí vždy býti zle.*”⁴³ ... „*Dnes tedy naposled si pobudem s ní. Naposled se vztáhne k ní rozechvělá ruka naše, naposled pohlédnem do jejího jasného, milého oka...holba piva*”⁴⁴

⁴² NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 117

⁴³ NERUDA, J. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954, str. 120

⁴⁴ NERUDA, J. *Obrazy ze života*. Československý spisovatel: Praha, 1981, str. 250

Co se týče samotného města Praha, je v tomto ohledu nejspeciřičtější Nerudův cyklus fejetonů Pražské obrázky. Východiskem těchto próz jsou takové lokality, které otvírají pohled do potemnělého a pochybného světa, ba polosvěta někdejší Prahy. Tato prostředí jsou líčena velice sugestivně a detailně: „*V odlehlejších kraji Nového Města pražského, mezi budovami soukromými, vypíná se budova zvláště mohutná, rakouským orlem vyznačená. Sto mdlých, neodstranitelným prachem pokrytých oken řadí se ve dvou frontách v patru nad patrem, až obrovsky vysoko vzhůru nad stlačené okolí.*”⁴⁵

Těmi, o koho jde Nerudovi v Pražských obrázcích především, jsou lidé, většinou takoví, kteří reprezentují nějaký lidský či sociální problém – ubožáci, alkoholici, tuláci, podvodníci, prostitutky atd. Proti nim pak stojí strážci zákona, dozorcí, úředníci a jiní. Postavy jak z jedné, tak z druhé strany svými reakcemi a výroky odhalují odvrácenou tvář Nerudova města i jeho doby. Nevinné oběti sociálních poměrů a bídy, která je „němou, přec ale zoufale výmluvnou obžalobou všech, kdož poměry ty způsobily”, představují sociální a mravní problematiku doby a palčivý problém pro Nerudu samotného. Vyčítal Pražanům přehlížení, lhostejnost a nechuť problém do budoucna řešit: „*Zvláště dojemné postavy vídáme po pražských ulicích v pátek. Ten den sobě určila Praha, že bude mít srdce, aby se neřeklo, že lidský cit docela uložen k otcům na Volšany...*”⁴⁶ A protože společenská a sociální rovnost byly jedním z bodů programu generace májové, není se co divit, že i tento aspekt vložil Neruda do své fejetonistické tvorby.

Různé aspekty pohledu na naše hlavní město zpracovává Neruda také ve svých Obrázcích z domova. Protože jde o opravdu pestrou mozaiku

⁴⁵ NERUDA, J. *Obrazy ze života*. Československý spisovatel: Praha, 1981, str. 262

⁴⁶ NERUDA, J. *Obrazy ze života*. Československý spisovatel: Praha, 1981, str. 275

různých motivů, povšimneme si pouze některých z nich, abychom hlouběji pronikli do Nerudova pohledu na svět, který ho obklopoval.

Ve fejetonu *Ze starých hospůdek* Neruda žehrá na to, že se ztrácí zvláštnosti Prahy, její specifika: „*Divná to žaloba, že i v naší tiché, klidně a pomalu postupující Praze ztrácí se přece za posledních desetiletí tak mnohá speciálnost budovní, tak mnohá zvláštnost vůbec.*”⁴⁷ Praha je označena jako tichá a klidná, přesto ale cítíme, že ono ticho a klid nebudou trvat dlouho a nastanou „nové časy”, které tvář Prahy významně změní.

Přestože Nerudu můžeme nazvat jako člověka pokrokového, byl mu blízký svět staré Prahy, jejích obyvatel a vůbec atmosféry, o čemž se můžeme přesvědčit nejen ve výše zmíněném fejetonu, ale také v Povědkách malostranských, které obydli staropražskými postavičkami, jež znal ze svého dětství.

Už v Nerudově současnosti Praha postupně získávala na živosti a vládl tam čím dál větší ruch cestovní i obchodnický. Přesto ale už za Nerudy existovala v Praze místa, která by se dala nazvat oázou klidu. Místa, kam ruch města zaléhal jen z povzdálí a kde si rádi oddechli nejen Pražané, ale která byla obdivována i světaznalými cizinci: „...*Ta děla zadívala se na panoráma, jmuž v světě není rovno, a jsou něma obdivem. ‚Berlín je sice větší, třikrát větší než Praha, ale ani z polovice tak krásný!’ praví pruský dělostřelec o dělo se opírající*”⁴⁸. Šlo tedy o Hradčany a jim přilehlý chrám, kde si člověk mohl nejen odpočinout, ale také najít útočiště. Na tomto místě tedy Neruda vyjadřuje Praze obdiv. Obdiv nad tím, že dokáže lidem poskytnout ochranu a útěchu.

Úplně odlišný pohled má Neruda na kulturu bydlení v Praze. Tím, že se zavedla nová domovní daň má za následek, že lidé nemají kde bydlet a neustále se stěhují. Tento problém by se mohl zdát jako ne tolik palčivý,

⁴⁷ NERUDA, J. *Obrázky z domova*. Československý spisovatel: Praha, 1983, str. 23

⁴⁸ NERUDA, J. *Obrázky z domova*. Československý spisovatel: Praha, 1983, str. 49

přesto se jím Neruda zabývá, jelikož věčné stěhování pro něj představuje lidskou nezakotvenost: „*Nejsme nikde doma, nikde se necítíme svoji, nepřilnem láskou k nikomu a ničemu.*”⁴⁹ Tento problém souvisí také se změněnými sociálními poměry mezi nájemníky a domovními pány. Dříve mezi nimi vládlo přátelství, které se rychle změnilo ve „vysávání” jednoho druhým. I tyto změněné vztahy mezi lidmi patří do celkové proměny Prahy, jak ji Neruda popisuje ve svých fejetonech.

Protože soubor fejetonů, o kterém je právě řeč, je nazván *Obrazy*, hraje popis pražského prostředí významnou roli. Neruda se zaměřuje na jevy, bezprostředně s Prahou spojenými, a přidává k nim svůj vlastní pohled na věc. Tak se například můžeme přenést na pražské hřbitovy, při jejichž představování si Neruda neodpustí poznámky o pohřbívání mrtvých, které by podle něj mělo být důstojnější. Jiným typickým pražským jevem jsou drožkařští koně, kterým Neruda vyjadřuje soucit nad jejich těžkým osudem. Z jiného soudku pak jsou Nerudovy poznámky o domech pražských kupců a řemeslníků, které jsou zdobeny malbami, o kterých lze jen pochybovat, zda jsou vůbec uměním.

Některé *Obrazy* z domova jsou tedy vlastně spíš obrazy z Prahy. Neruda se tu opět projevil jako vynikající pozorovatel prostředí a přestože „reportér“ by měl zůstat nezaujatý a pouze „pozorovat“, snadno vycítíme z jeho fejetonů tu milou připomínku zašlých časů, tu kritický hrot na nějaký nešvar.

Neruda líčí Prahu živou a hodnou povšimnutí a obdivu. Zároveň ale popisuje různé negativní jevy, které tehdejší pražskou společností hýbaly a které měly podíl na měnící se tváři Nerudova rodného města.

Nerudovy fejetony zkoumaly pražský život se všemi jeho zákoutími a i dnes jsou nám tolik blízké proto, že představují domov a všechno blízké, co

⁴⁹ NERUDA, J. *Obrazy ze života*. Československý spisovatel: Praha, 1981, str. 277

nás obklopuje. Jeho fejetony jsou i zábavné, ale to hlavní, co na nich člověka upoutá, je intenzita, s jakou byl schopen pražský život a lidi v něm sledovat – skoro to až připomíná sociologickou studii. Výstižně popsal charakter Nerudových fejetonů Karel Čapek v Lidových novinách roku 1921: *„Vzpomeňte na jeho studie o pražské policii, o noční Praze, o služkách, o trhanec, o lidech chudých a vyvržených; od jeho dob by se u nás nenašlo skvělejších kusů žurnalistické práce, břitčí a hlubší reportáže o životě. Naruda básník je oceněn dosti a po zásluze; dovolte vzpomenout Nerudy žurnalisty, pozorovatele, ironického soudce aktualit. Jeho výsměch býval monumentální; jeho pozornost rozrývala srdce; jeho oči byly z těch nejzkušenějších, které kdy u nás svítily a zhasly. Pozorujte, jak úžasně jsou u něho vyhroceny dvě hodnoty, bez kterých si nemohu myslet velikého novináře: skeptický a zrovna krutý rozum, a horoucí soucit. Rozum bez dogmatickosti, praktický a nejvyšší kritický; soucit bez sentimentality, střídavý a zadržovaný.“*⁵⁰

9. Praha v dílech Karoliny Světlé

„Chceš-li pocítit, co je radost, jiným radost připravuj.“

Karolina Světlá

Spisovatelské dílo Karoliny Světlé je velmi bohaté a rozmanité a autorka se v něm snaží ukázat, co pro ni osobně je důležité: touhu po lepším a

⁵⁰ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Melantrich: Praha, 1980, s. 341

spravedlivejším společenském řádu, o odstranění předsudků, konvencí, pokrytectví a touhy po penězích. Dále pak chce, aby byli lidé národně uvědoměli a aby tak jako ona bojovali za práva svého národa.

Její spisy je možno rozdělit z hlediska toho, o jaké době psala. První skupina děl obsahuje spisy, ve kterých se soustřeďovala na dobu josefínskou, dobu za Leopolda I. a Františka I. (Zvonečková královna, Poslední paní Hlohovská) a dobu našeho národního obrození. Druhá skupina obsahuje spisy, ve kterých zasáhla dobu svého mládí a obrazy společnosti, ve které byla vychovávána (Upomínky). Ve třetí skupině spisů se soustřeďovala na dobu současnou. Většinou jsou ale její spisy rozdělovány podle místa a dějiště – tzn. na romány a povídky městské (pražské) a vesnické (ještědské).

Leandr Čech pak spisy Světlé rozdělil chronologicky do tří skupin: v letech 1858 – 1866 psala Světlá společenské novely nebo kratší ještědské povídky a tato léta byla průpravou k velkým ještědským románům. V letech 1867 – 1878 nastalo období „ještědské“, ve kterém vznikaly jak velké romány, tak drobné povídky. Poslední období nastává v letech 1878 – 1891, kdy Světlá tvoří práce tendenčně vlastenecké.

Je třeba říci, že pro Světlé uměleckou činnost jsou příznačné dva hlavní rysy. Prvním z nich je tendenčnost. Už ve svých počátečních novelách ze salónního prostředí (Společnice, Zamítání, Líbánky koketiny aj.) zaměřuje Světlá svoji pozornost na dívky ze zámožnějších rodin a soustřeďuje se na vykreslení jejich povahových vad. Tato tendence po čase ustoupila do pozadí a vystřídala ji snaha vylíčit zásluhy českého lidu o osvětu a pokrok (První Češka, Na úsvitě). Ve svých ještědských prózách Světlá tuto tendenci ještě prohloubila, když k ní přidala snahu osobitě a niterně vylíčit český lid, a výsledkem této snahy byla její vrcholná románová díla (Vesnický román, Kříž u potoka aj.). Druhým příznačným rysem tvorby Světlé je přejímání tradovaných příběhů jako látkových základů jejích próz, hodnocení těchto látek a konečně jejich literární využití. Pro Světlou není až tak důležité, do

jaké míry jsou příběhy založené na skutečnosti nebo zda se vůbec staly. Hodnotné na těchto příbězích pro ni je to, že pro lidi, kteří si je předávali třeba i z generace na generaci, jsou nějakým způsobem paměťohodné, že tito lidé do nich otiskly své představy, názory, touhy, hodnoty. Tyto mnohdy romanticky zabarvené příběhy o událostech z Prahy a jejího okolí ukázaly Světlé možná ne skutečné události, ale něco důležitějšího: skutečného člověka a způsob, jakým smýšlí a pro co žije.

Karolina Světlá se stala spisovatelkou v roce 1858. A už dávno předtím v ní žily náměty k staropražským románům a povídkám. Než je však stačila realizovat, okouznil ji nově poznáný ještědský venkov, a tak práci na románech První Češka a Na úsvitě odkládala a hodlala se věnovat pracem z prostředí ještědského. Dva zmíněné pražské romány Světlá přeci jen dokončila (první v roce 1861, druhý o tři roky později), ale v následujícím období se už plně věnovala románům z Podještědí. Teprve po slavných ještědských románech se u Světlé opět silně ozývá tematika mimoještědská – především Černý Petříček z roku 1871 a o rok mladší Zvonečková královna. Od sedmdesátých let píše Světlá většinou jen kratší prózy, u kterých střídá tematiku ještědskou s tematikou staropražskou, která je důsledkem spisovatelčina většího pracovního i myšlenkového připoutání k Praze a zároveň vzpomínkou na někdejší starou Prahu, jak si ji pamatovala z vyprávění svého otce.

Světlé staropražské příběhy mají mnoho společného. Autorka v nich podrobuje kritice měšťáckou společnost, její sobectví, touhu po majetku a prospěchářství. Svůj kritizující pohled zaměřuje na rodinu a ukazuje, jak měšťácké pojetí života, spoutaného konvencemi a autoritou, ničí mladého člověka, toužícího po svobodě a svobodném rozhodování (Tak je tomu v První Češce, Černém Petříčku i Zvonečkové královně). Přestože hlavní hrdinové většinou ztroskotávají, jejich myšlenka přetrvává a právě oni jsou nakonec morálními vítězi.

Na úvod k dílu Karoliny Světlé je třeba říci, že ačkoliv její spisovatelský odkaz, ať už jde o romány prózy pražské či ještědské, je obrovský, neměla mnoho pokračovatelů. Romantické rysy její literatury nenašly u pozdější generace odezvu, zato rysy vybočující z romantického literárního programu (rázovistost postav, kříšení kultury zachovalého českého venkova) našly ohlas mezi realisty. Jednou z pokračovatelek byla např. Teréza Nováková, pro kterou byly některé romány Světlé východiskem pro její vlastní východočeské romány, nebo později Božena Benešová.

9.1. Několik archů z rodinné kroniky a Ještě několik archů z rodinné kroniky

Povídka *Několik archů z rodinné kroniky* vznikla roku 1862, *Ještě několik archů z rodinné kroniky* o rok později. Těmito dvěma povídkami Světlá projevila zájem o život svých předků a o rodinné tradice a zpracovala je podle toho, jak byly z generace na generaci přenášeny ústním podáním. Vypravování rodinných vzpomínek slýchávala Světlá ponejvíce od své českobrodské pratety Ludmily, mimochodem jedné z hrdinek povídky *Několik archů z rodinné kroniky*. To, že příběhy nejsou úplně autentické se skutečností, protože při putování od jednoho člověka k druhému se různě obměňovaly a doplňovaly, Světlé vůbec nevadilo. Právě naopak. Byla ráda, že každý člověk, u kterého se takový příběh zastavil, do něho vložil kus sebe, svých zkušeností a názorů, a tím získal na zajímavosti a pestrosti.

Obsahem první povídky jsou osudy pradědečka Světlé, českobrodského hostinského, a jeho dětí, synů Emericha a Melichara a dcery Lidušky. V druhé povídce je hlavní postavou Johanna, zpočátku normální děvče, které

ale po mnoha dramatických událostech přijde o rozum kvůli nešťastné lásce. A Světlá sama se na konci prohlašuje za dědičku Johančiny nepokojné a se světem zápasící povahy.

Děj obou těchto povídek se většinou odehrává v Českém Brodě, o Praze jsou zde pouze zmínky, kterými ovšem Světlá jen potvrzuje svůj vřelý vztah k tomuto městu, jako například v první povídce, kdy Melichar každý rok v památný den popravy českých pánů na Staroměstském náměstí putoval do Prahy a na tomto místě vždy poklekl a líbal posvátnou zem. Světlá tu tedy představuje Prahu jako jeden ze symbolů českého národa a také jako svědka rozhodujících událostí v našich dějinách, jako jeviště mnoha dějinných událostí a tedy jako místo, které zasluhuje úctu.

9.2. První Češka

Roku 1861 Světlá napsala román První Češka, který je autobiografický jen v některých rysech, a Světlá v něm popisuje svůj vlastní vývoj. Jedná se o nejrozsáhlejší a nejvýznamnější román prvního tvůrčího období Světlé.

Titul První Češka zvolila Světlá jako polemický odkaz k Tylovu Poslednímu Čechovi. Společný je nejen motiv českého národního hnutí, ve kterém hraje důležitou roli šlechta, ale také motiv tajemství. Jan Neruda v Hlasu v roce 1862 vystihl ducha První Češky takto: *„Světlá podala titulní hrdinkou svou figuru alegorickou, její První Češka jest český národ sám, probouzející se jeho sebevědomí. Kdybychom chtěli vypravovat obsah celého románu, vypravovat tak, jak sobě jej spisovatelka upravila, museli bychom i při nejstručnějším nástinu se vynasnažit, abychom nepsali báseň. Není snad poetičtějšího předmětu nad znovuzrození se našeho národa. Světlá nemohla*

*zvolit záchvatnějšího momentu, aby nám podala román skutečně český a přece všem moderním požadavkům hováčící.*⁵¹

Látku k tomuto románu čerpala z minulosti rodiny své kmotry, která se ke všemu českému stavěla nepřátelsky. Hlavní hrdinkou románu je Jitka, dcera bohatého obchodníka Bedřicha Schönberga, který pochází z poněmčelé rodiny Schönbergů, kdysi Šemberů. Tato rodina je pro svůj majetek v celé Praze vážená, ale ve skutečnosti je morálně zchátralá a jediné hodnoty, které uznává, je stálé navyšování svého majetku. Jitka ale toto rodinné prostředí nenávidí a vůbec celou rodinu, hlavně svou matku, která jí omezuje přístup ke vzdělání a nakonec ji pošle na venkov. Tam se Jitka seznámí s čeledínem Vojtěchem, nadšeným vlastencem, a jeho vlivem se Jitka stane uvědomělou Češkou. Nakonec se vezmou a v roce 1848 symblicky bojují oba Jitčini synové na pražských barikádách.

Tento román Světlé posloužil k ostré kritice pražského měšťanstva, které sama velmi dobře znala. Toto měšťanstvo tady zastupuje zpátečnická staropražská rodina Schönbergů. Středem její kritiky se stal hlavně nedostatek morálky, vůbec hlavní problém tehdejších vysokých vrstev, který pramenil z jejich chamtivosti. Kromě toho také Světlá nemohla snést, že se styděli za svůj český původ. Nestačilo, že si změnili příjmení z českého na německé, ale vše české, tedy vlastně jejich, jim připadalo sprosté a nehodné úrovně tak bohaté a vážené rodiny. A do kontrastu s tímto zbohatlickým měšťanským prostředím staví Světlá prostředí venkovské a ukazuje tak tu obrovskou mravní propast mezi těmito dvěma světy. K poznání rozdílnosti mezi městem a venkovem napomohl Světlé její pobyt v Podještědí, které ve srovnání s městem vnímala jako ráj, jako místo, o kterém vždy snila, kde žili lidé upřímní, spravedliví a lidsky opravdoví, kde neviděla každý den jen přetvářku a kde se cítila jako doma, přestože vyrostla ve městě. Až pobyt na venkově, v Podještědí, pomohl Světlé si plně uvědomit to, co dříve spíše jen

⁵¹ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*.. Melantrich: Praha, 1980, s.144

tušila: že městská společnost, především však vyšší vrstvy, trpí povrchností, pokrytectvím a stále jistěji směřuje k úplnému mravnímu úpadku.

Kromě kritiky pražského měšťanstva hraje v tomto románu roli také Praha jako taková. A znovu tu, stejně jako v Několika arších z rodinné kroniky, Světlá opěvuje vznešené pražské stavby, které vnímala jako neodmyslitelně spjaté s českými dějinami. Světlá je považovala za něco posvátného, byly „*prodchnuty duchem svých slavných dějin*”⁵². Světlá všechna ta místa popisuje tak, jako by skrývala něco nevyslovitelného a pro ni samotnou byla plná poetiky. V První Češce se píše: „*...a její oko utkvělo mimovolně na velebných stavbách okolo ní se vypínajících, jemně pozlacených prvním pohledem dne. Dříve si jich nebyla ani povšimla. Ale co jí byla ústa Vojtěchova tak výmluvně o nich vypravovala, co věděla, jaký význam měly pro národ, jehožto dcerou se teď cítila, staly se pro ni pomníky posvátnými.*”⁵³

Nejsou to ovšem jen stavby slavné a vznešené, o kterých se Světlá v První Češce zmiňuje. Místně se soustředila především na Staroměstské náměstí s jeho tmavými velkopanskými domy: velkými, výrazně převyšujícími sousední skromná stavení, s černými zdmi. Světlá neváhá takové domy označit za hrozné. Vypadá to, jako by i domy korespondovali s těmi, kdo v nich bydlí.

V První Češce nechybí motiv domu s tajemstvím, které Světlá použije i později v jiném svém románu. Jde zde o schönbergovské sídlo v blízkosti Týnského chrámu. Tento dům představuje jakýsi „dům hrůzy”, ve kterém nechybí tajné odstrkovací dveře a skrytá místnost. Je zde patrná významovost domu. V domě hrůzy totiž žije rodina, která je opředena tajemstvím a sama skrývá svou hrůznou rodovou historii. Je příznačné, že hlavní hrdinka, jediná

⁵² SVĚTLÁ, K. *První Češka*. Melantrich: Praha, 1975, s. 311

⁵³ SVĚTLÁ, K. *První Češka*. Melantrich: Praha, 1975, s. 291

morálně „čistá“ členka rodu, nakonec dům opouští a usazuje se v pohorské chapoupci.

Jak už bylo řečeno, Jitka se v průběhu děje stává uvědomělou Češkou. Ale nestává se jí v Praze, nýbrž na venkově. Světlá tak chtěla nejspíše vyjádřit, že Praha tehdy na přelomu 18. a 19. století nebyla právě tím pravým místem pro formování nové národní společnosti, k tomu měla teprve dospět. Zatím v Praze panovalo ovzduší ke všemu českému nepřátelské a od všeho českého se odvracející. To se mělo změnit až za několik let.

9.3. Na úsvitě

Dalším významným dílem s autobiografickými prvky je román *Na úsvitě*. Vznikl v roce 1864 a Světlá v něm použila paměti své tety Josefky Böhroerové. V tomto případě zvolila Světlá pro své dílo titul metaforický. Nejde totiž o to, že by se román odehrával za úsvitu, úsvitem tu není míněna část dne, nýbrž jde o úsvit v přeneseném smyslu: „úsvit dějin“, „úsvit národa“, „úsvit nového života“. Titul nepřímou napovídá, že tématem knihy bude jakási velká změna a poté nový začátek.

Spolu s *Několika archy z rodinné kroniky* a *Ještě několika archy z rodinné kroniky* tvoří román *Na úsvitě* skupinu děl, která tematicky spojují náboženské motivy s motivy dějově romantickými.

Hlavními hrdiny románu jsou Klárka a její bratr Jarolím, idealista a zarytý vlastenec, neváhající pro českou zemi obětovat i život, což se mu nakonec splní. Celý román je obrazem počátků našeho národního probuzení a líčením maloměstského i pražského světa počátku 19. století. Opět se tu objevuje Praha jako pomník mnoha dějinných událostí a jako půvabné prostředí děje, ale opět se tu objevuje i pražská společnost jako pokrytecká a nezásadová. Avšak na rozdíl od První Česky, kde pražská společnost ještě

nebyla na takovém stupni národního uvědomění, v románu *Na úsvitě* se už začíná blýskat na lepší časy a čím dál tím více lidí se zapojuje do boje za národní obrození. Pražská společnost se tedy pomalu, ale jistě začíná měnit. Samozřejmě ne celá. Vždycky se najde někdo, kdo bude lpět na starých zásadách a všemu novému se bude zuby nehty bránit. I přesto se tento román stává optimistickou vizí budoucnosti.

9.4. Upomínky

Roku 1875 vznikla čistě vzpomínková kniha, nazvaná *Upomínky*, ve které se Světlá pokusila popsat své dojmy z mládí a také obraz tehdejšího vychování a vůbec měšťanských poměrů v Praze poloviny 19.století, tak jak je sama viděla a zažila.

Praha za mládí Světlé rozhodně nevypadala tak, jak vypadá dnes. V *Upomínkách* si můžeme o tehdejší Praze přečíst: „*Nové město tehdáž teprve se dostavovalo, ulice na rozlehlý Koňský trh (dnešní Václavské náměstí) vybíhající byly velice zanedbané, novoměstský Dobyččí trh (Karlovo náměstí) a jeho okolí blátěnou nedlážděnou pouští, tak i část okolo nynějšího Alžbětina mostu. Hradby a Chotkovy sady teprve se upravovaly, Žofín (Slovanský ostrov), tehdy ještě Barvířka zvaný, podobal se malému pralesu bez stezky či lavičky, člověk se tam dostal pomocí zcela primitivního na laně převozu, a Střelecký ostrov nebyl o mnoho přístupnější. Nábřeží se Železným mostem ještě nestálo. Nové a Staré Aleje (nynější Národní třída a ulice Na Příkopě), tenkrátě ještě stromy zasázené, a Kamenný (Karlův) most byly tedy jedinými v městě možnými promenádami.*”⁵⁴

Tím, že Světlá měla už od malička možnost pohybovat se v tomto měšťanském prostředí, utvořila si o něm názor, který nelze označit za

⁵⁴ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 19-20

jednoznačně pozitivní. Její kritika směřuje do mnoha oblastí, ať už se jedná o tehdejší výchovu, chování vysokých vrstev nebo poněmčování.

Upomínky podávají snad úplný výčet všech negativních vlastností pražského měšťanstva, které Světlá jak v mládí, tak v průběhu celého života zaznamenala. Všimla si nejen toho, že rodiče nutili své děti vybírat si manžela či manželku podle majetku, jinak jim hrozilo vydědění. Jinou zápornou vlastností, kterou se tehdejší měšťanstvo „honosilo“, bylo „šosáctví“, to znamená úzkoprsý, zpátečnický směr, mající na mysli jen svůj prospěch a pohodlí.

Velkou módou pro tehdejší šlechtické a ostatní bohaté třídy bylo okrašlování města a jeho okolí, podporování učenců, základání uměleckých sbírek, péče o hudbu a divadlo a podpora různých dobročinných podniků. Činnost jistě záslužná, leč s několika háčky. První spočívá v tom, že veškeré to podporované umění bylo jakékoliv, jen ne české. A druhý problém? Veškerá tato dobročinnost a láska k umění nebylo ničím jiným než jen módou, snahou ukázat se jako laskavý mecenáš, kterému jde o dobro společnosti. Bohužel v drtivé většině případů stála upřímnost stranou a převládajícím prvkem byla zištnost.

Co ale Světlou asi nejvíce na pražských vrstvách mrzelo, bylo jejich poněmčení sice ne ve všech, ale ve většině případů absolutní nečinnost v jakémkoliv národním hnutí. Většina Čechů totiž považovala češtinu za jazyk zavržený a mluvit česky například na ulici se považovalo za něco naprosto nepřipustného, náležejícího jen těm nesprostším vrstvám. Dokonce bylo tehdy běžné se všemu českému vysmívat a opovrhovat tím. V Upomínkách na toto období Světlá trpce vzpomíná: *„Vždyť to bylo tehdáž, kde Jungmann, sedě s několika málo přáteli stejně cítícími u stolu, zádušně je upozorňoval, kdyby náhodou na ně spadnul strop, že jest nadobro po českém národě, veškeré duševní jeho snažení že se soustřeďuje jen v jejich hlavách...bylo to tehdáž, kdež český šlechtic jednomu z nich na veřejné ulici*

plivl do tváře, slyše jej se soudruhem hlasitě po česku hovořiti, což považoval u člověka slušně ošaceného za nejurážlivější neslušnost...bylo to v oné smutné, nešťastné době, kde sám Čech vše, což bylo jeho, za nedostatečné, směšné, hloupé považoval, zaleknuv se, uklouzlo-li mu krom domácnosti jediné slovíčko odsouzeného a naprosto již zavrženého jazyka.”⁵⁵ Takovýto přístup Čechů ke svému rodnému jazyku představoval problém ještě mnoho let poté a Světlou jako velkou vlastenku velice trápil.

Velmi kritický postoj zaujímala Světlá také k tehdejšímu vychovávání a vzdělávání. V Praze přelomu 19.století neexistovaly jiné obecné školy než německé. Pro české dítě bylo tedy chození do školy skoro za trest, protože německé školy je odcizily všemu, co měly do té doby rády, učily je pohrdat svou zemí, zapírat svůj jazyk a vůbec se je snažily odnaučit, že jsou Češi. Sama Světlá musela do jedné takové školy chodit a byl to otřesný zážitek. A zvláště pro ni, kterou otec už odmalička učil milovat a ctít českou minulost. V Upomínkách na toto téma píše: „*Ne, nebylo tehdáž v civilisovaném světě nešťastnějšího tvora nad takové nebohé české dítě do německé školy náhle odsouzené...Pro všechny časy života jejího utkvěla na ní stopa oné doby porobenství, nikdy, nikdy již se jí nepodařilo zážeh jeho se sebe smíti, zůstala znamenána znakem někdejšího nevolnictví svého, jehož okovy mladá křídla její tak těsně svíraly.*”⁵⁶

Tehdy byl vůbec velký problém s vychováním českých dívek. Ty měly obvykle dvě možnosti. Tou první bylo rozhodnout se pro vyšší vzdělání, tzn. studovat německou školu a tím pádem se úplně odnárodnit. Druhou možností bylo nestudovat a jen se starat o domácnost. Většina dívek nakonec skončila u druhé možnosti, protože ve valné většině případů se dívkám vůbec nedovolovalo studovat. Z těchto zkušeností pak plynula Světlé snaha o

⁵⁵ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 107-108

⁵⁶ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 189

zrovnoprávnění žen ve společnosti a především o jejich právo na dostatečné vzdělání a z toho plynoucí plnohodnotný život.

Je to s podivem, ale naproti tomu vzdělání dívek z vyšších vrstev bylo zanedbáno úplně. Děti totiž byly odkázány jen na dozor služebných a celý den tedy neslyšely rozumné slovo, protože musely stále přebývat ve svých pokojích, aby „zaneprázdněným” rodičům nepřekážely.

To tedy byly dva hlavní body kritiky pražských vrstev z pohledu Karoliny Světlé – poněmčování a nedostatečné vzdělání.

Světlá ale v *Upomínkách* nekreslí Prahu jen z té negativní stránky. Jako ve svých předchozích autobiografických prózách i v *Upomínkách* líčí, jak byla v mládí okouzlena všemi těmi starými stavbami, z kterých z ní vanulo nějaké zvláštní kouzlo. Světlá cítila, že je s nimi nějak spjatá, tak jako je spjatá se svou minulostí. „*Kudy jsme vyšli, odkud jsme se vraceli, všude jsme musili okolo nějaké starožitné stavby, z nichž ke mně vanulo zvláštní jakési kouzlo. Dávno předtím než jsem věděla, co to je národ a dějiny jeho, pravil mi jakýsi pud, že se šedými těmi pomníky minulosti mladé moje žití souvisí, že k nim náležím a oni ke mně, tušila jsem posvátný význam jejich...*”⁵⁷ Naproti tomu jakoby cizí jí připadaly nové, moderní domy, které tehdy v Praze vyrůstaly.

Poetiku Prahy u tehdy ještě malé Johanky také podporovaly různé pověry a pověsti, které se k Praze vázaly, jako např. známá pověst o Čachtické paní, která prý bydlela v domě U Teuflů a dávala zavraždit pražské dívky, v jejichž krvi se potom koupala, aby si zachovala věčnou krásu.

9.5. Zvonečková královna

⁵⁷ SVĚTLÁ, K. *Upomínky*, L. Mazáč: Praha, 1931, s. 27

Asi nejvýznamnějším a také nejznámějším staropražským příběhem je vedle První Češky „zapomenutý příběh“ Zvonečková královna.

Titul Zvonečková královna odkazuje jednak k jedné z hlavních postav příběhu, majitelce domu U Pěti zvonečků, zároveňale představuje v přeneseném významu roli této postavy v příběhu: nejdenáse jen o majitelku domu, ale vpřeneseném významu znamená tato „královna“ dravčí a bezohlednou obchodnici, vševládnoucí paní nejen nad svými obchody, ale také nad životy osob kolem sebe, kterými zdatně manipuluje a využívá je ke svým cílům.

Nejedná se už o dílo autobiografické, přesto má s První Češkou některé společné rysy. Obě díla líčí boj. V případě Zvonečkové královny se jedná o boj jesuitů, kteří byli za vlády Josefa II. potlačeni, avšak za jeho nástupce Leopolda opět vzkříšeni, a s kterými tehdy sympatizovala velká část šlechty i bohatých měšťanů, se skupinami osob, které se snažily prosadit nové, revoluční, osvícenské myšlenky.

Námět k napsání Zvonečkové královny získala Světlá z vyprávění svého otce a jeho přítele, pana Josefa, který otci Světlé ukazoval „*onen dům, kterýž obývali bratři Nattererové, z nichž nejstarší byv hlavou tajného jakéhosi spolku s francouzskými revolucionáři spojeného, jehož sídlo bývalo v letohrádku za nemocnicí, a vyzrazen jesuitům žárlivou svou milenkou, jimi byl tajně jat a odpraven na Karlově náměstí, kdež druhdy stával pověstný kostel u Božího těla. Znalť pan Josef prý i některé osoby, které popravu tu na svoje oči z daleka viděly. Snažila jsem se – píše Světlá – v povídce Zvonečková královna příběh ten vylíčiti. Jak dalece spočívá v pravdě, taktěž mi známo není.*“⁵⁸

Stejně jako v První Češce, i ve Zvonečkové královně Světlá zdůrazňuje významný podíl venkovského lidu na národním probuzení. Paní Nattererová, jedna z nejkladnějších postav románu, která měla zásluhu na tom, že se z

⁵⁸ SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*, Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, s. 411

jejích synů stali bojovníci za pravdu a právo, si své vlastnosti přinesla z venkovského prostředí, ve kterém vyrůstala. Tam také poznala svého přítele, ovčáka, kterého sama nazývá „mudrcem“ a o němž se praví: „*Právě pod jeho nízkým krovem, u jeho skromného krbu byla nejčistší radosti dětství svého zažila, právě od něho slyšela výroky, plny osvícené moudrosti, které byly jejím vodítkem.*”⁵⁹ Obyčejný ovčák byl tedy osvícenější než většina vznešené pražské společnosti.

V jedné pasáži Světlá dokonce mluví o staroměstských pražských rodinách jako o „nejkonservativnější třídě našeho národa“, ke které dospěly nové myšlenky snad nejpozději. Přestože z celého příběhu má člověk pocit jakési stísněnosti, stejně jako v První Češce Světlá na konci příběhu vyjadřuje své naděje ve světlejší budoucnost, jejímž symbolem se pro ni později stane kněz-buditel Bernard Bolzano, v románovém ztvárnění malý chlapec, okouzlený kázáním Leokada Natterera a toužící pokračovat v jeho práci.

Světlá barvitě vykreslila nejen tehdejší ovzduší staré Prahy, ale i její různá místa. Především Dobyččí trh s bývalou kaplí Božího těla i s novým kostelem sv. Ignáce a především s domem “U pěti zvonečků”. Tento název dala domu sama Světlá. V době, kdy se román odehrává, se tak žádný dům nejmenoval. Teprve když román vešel ve známost, začal být jménem “U pěti zvonečků” označován dům na nároží Karlova náměstí a ulice Resslovy. Tento dům hraje v románu roli místa s tajemstvím. Ne náhodou ho Světlá umístila na tehdejší Dobyččí trh do blízkosti Emauzského kláštera, tedy na místo, které hraje významnou roli v řadě pražských legend a „tajností”. Samotný dům i jeho umístění tak vykazují jakousi symboliku, založenou na událostech, které se v domě a kolem něj a jeho obyvatel dějí (tajemná rodinná historie, tajný spolek paní Nepovolné s jezuity, spiknutí). Dovedně Světlá vykresluje i další místa tehdejší staré Prahy: letohrádek Václava Michny z Vacínova, zvaný „Amerika“, v jehož prostorách byla tajná tiskárna, pražský

⁵⁹ SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*, Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, s. 72

hrad s chrámem sv. Víta s bohatě vyličenými korunovačními slavnostmi, malostranskou Ostruhovou ulici, Karlův most nebo bělohorské pláne s poutním kostelem.

Hlavním rozdílem mezi Světlé hlavním autobiografickým dílem, Upomínkami, a díly První Češka a Zvonečková královna je především v jejich pojetí. Zatímco z Upomínek je i přes četné kritizující pohledy cítit vřelost a jistá hravost, které jsou vyvolány autorčiným návratem do dětství, v První Češce i ve Zvonečkové královně se mluví o věcech zcela vážných. Proto při jejich čtení člověk vnímá prostor Prahy, který je v ní popisován, spíše nepřátelsky, jako místo, kde není snadné žít. Za to samozřejmě Praha samotná nemůže, spíše poměry, které v ní vládly. Naproti tomu při čtení Upomínek člověk vidí Prahu jako světlou, hravou, plnou ruchu a práce obyčejných lidí.

9.6. Černý Petříček

Svým komorním staropražským románem Černý Petříček zavádí Světlá čtenáře do prostředí drobného pražského měšťanstva na sklonku 20. let 19. století. Ústředním dějištěm románu je dolní část Koňského trhu (dnešního Václavského náměstí). Černý Petříček je jedinou prózou, která se dostává nejbliže ke Světlé současnosti – mezi jejími ostatními staropražskými prózami je totiž i přes některé své romantické prvky nejrealističtější a tím srovnatelný s nejlepšími prózami z Podještědí.

V titulní postavě, která dala název samotnému románu, zachytila Světlá jednu z typických staropražských postav, jak ji znala z vypravování svého otce. V Upomínkách Světlá Černého Petříčka charakterizuje takto: „...*Chodívali lidé k černému Petříčkovi, trpaslíku to, hlasu věčně chraplavého a mouřeníské pleti, kteráž mu dopomohla k téhle přezdívce, avšak nevšedně bystrého duvha, na radu jako k nějakému prý knězi....I černý Petříček bylť*

jeden z posledních exemplářů národních filosofů v Praze, jižto svoje mudrctví ještě čerpali z vlastní bodré vtipné mysli a nikoli z denních listů.”⁶⁰ Světlá tak kolem této postavy vykreslila kus svébytného, avšak již zaniklého pražského světa.

Kolem ústřední postavy rozehrává Světlá malé tragické drama, které vyrůstá z nešvaru, popisovaného i v jiných pražských příbězích, například ve Zvonečkové královně: tradiční rodinná autorita, která s živými bytostmi jedná jako s věcmi na prodej a upírá jim právo na svobodnou volbu. Přestože ústřední zamilovaná dvojice nakonec umírá, jejich myšlenka vítězí a dokonce i jejich odpůrci musí seznat, že se mýlili, a smířit se se skutečností. V tomto poznání je zároveň symbolizován vzestup nových liberálních myšlenek, které v první polovině 19. století postupně překonávaly autoritativní rodinný řád.

Bylo už naznačeno, že román se odehrává na Koňském trhu. Na tomto tehdy ještě neuspořádaném prostranství se spáleništi, troskami a blátem vyrůstaly pozvolna měšťanské domy a bylo možno zde najít množství dřevěných i zděných kramářských a pečenářských stánků (v jednom z těchto stánků přebýval i náš černý Petříček). „*Dokud nebyl ještě v Praze Koňský trh vydlážděn a brána na hořejším jeho konci v nynější své podobě přestavěna, stály od sochy sv. Václava až dolůk Můstku naproti sobě dvě řady budek zčásti zděných, zčásti dřevěných, „stánky” nazvané.*”⁶¹ A právě tyto chudé stánky udávaly tón starobylému Koňskému trhu v době našeho příběhu.

Ač by se mohlo zdát, že hlavním hrdinou Černého Petříčka je tato postava sama, není tomu úplně tak. Druhou hlavní roli hraje město samo. Důležitost Prahy spočívá v tom, jak jsou s ní a s jejími částmi obyvatelé až osudově spjati. Stánky udávaly po léta atmosféru Koňského trhu. Když se ale počala proměna v Svatováclavské náměstí, stánky byly nuceny se přestěhovat k sv. Havlu. Obyvatelé a majitelé stánků, kteří byli na své místo léta navyklí,

⁶⁰SVĚTLÁ, K. Upomínky. L. Mazáč: Praha, 1931, s. 50

⁶¹ SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*, Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, s. 200

jen těžko si zvykali na nové prostředí, jedním z nich byl i náš Petříček: „*Srostl s nimi a se stánkem takřka v bytost jedinou. Rozkaz, aby stánky přesídlily k sv. Havlu, a myšlenka, že má na stará léta buď zvykat jinému okolí, neb stánek opustit – tak velice ho dojala, že druhé ráno nato, co ho úřední o tom návštěví došlo, byl nalezen v stánku svém – mrtev.*”⁶²

Vedle své myšlenkové hloubky vyniká román barvitým vyličením dějišť. Na jedné straně stojí pochmurné pražské prostředí, kde je člověk sevřen konvencemi a tradicemi, na druhé straně je jako protiklad postavena kvetoucí jarní příroda za branami města, kde těm, kteří se chtějí městských pout zbavit, je umožněno svobodně myslet a cítit (František a Stázička utíkají mimo Prahu a i když se protloukají, jak mohou, přece jen se milují a nikdo jim v jejich lásce nebrání). Podobné srovnání prostředí nacházíme v románu První Češka, kde hlavní hrdina také utíká pryč z města na venkov, aby se oprostila od zkažené městské morálky a stal se z ní „nový člověk”.

10. Proměny Prahy v pojetí Karoliny Světlé

Jak plyne z předchozích řádků, v podstatě ve všech svých autobiografických dílech vnímá Světlá Prahu ze dvou stran: město jako takové obdivuje, vzdává mu hold, staré vznešené stavby a prostranství vidí jako svědky minulosti, na kterou by se nemělo zapomínat. Naproti tomu z nových domů, velkých a tmavých, cítí určité nepřátelství a cizotu. V takových domech bydlela tzv. „le beau monde”, vyšší společnost, která se Světlé svým životem a chováním příliš nezamlouvala. Na druhé straně Světlá

⁶² SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*, Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, s. 203

ve svých dílech zpracovává a popisuje život pražské společnosti. Spíše se však zaměřuje na vykreslení negativních stránek, aby na ně upozornila a varovala před nimi.

Prvním staropražským románem Světlé byla První Češka z roku 1861. Stará Praha se však ještě předtím objevuje v salónní novele „Společnice“ (poprvé otištěna v roce 1859 v almanachu Máj). V této a ještě dalších podobných novelách ovšem Praha tvoří jen jakési půvabné prostředí děje. K hlubším pohledům na starou Prahu a její symboliku se dostala až o několik let později.

V Několika arších z rodinné kroniky i v První Češce se jako důležité místo objevuje Staroměstské náměstí. V prvním díle Světlá upozorňuje na to, jak bylo toto místo v minulosti důležité. Konala se zde poprava českých pánů, která znamenala zlom v českých dějinách. Odstartovala totiž pro český národ jednu z nejhorších pohrom v jeho dějinách – uvrhla ho do mnohaletého nevolnictví.

V románu První Češka umístila Světlá dům rodiny Schönbergů právě na Staroměstské náměstí, vedle Týnského chrámu, přestože dům nebyl příliš vzhledný a jaksi vyčníval ze vzhledu všech ostatních budov. Proč Světlá umístila škaredý šedý dům mravně zchátralé rodiny na nej pamětihodnější místo české země? Možné vysvětlení je toto: tak jako pošmourná budova narušuje vzhled celého Staroměstského náměstí, tak rodina v tomto domě žijící převyšuje všechny ostatní rodiny svým morálním úpadkem. Dům poněmčelé rodiny na typicky českém místě působí jako pěst na oko, jako něco, co památnost a českost tohoto místa narušuje. Je možné, že tím Světlá chtěla říci, že německý proud začal být stále silnější a začal zasahovat i do ryze českých záležitostí, do míst, která jediná nám zbyla pro pocit, že jsme ještě Češi.

Karolina Světlá se v Praze narodila a vyrostla. Měla šťastné mládí, ovšem jen do té doby, než musela do školy. Tímto okamžikem se její pohled

na svět úplně změnil. Byla schopna kriticky myslet, uvažovala o různých vážných věcech. Už v mládí byla schopna vycítit, že se v Praze neděje vše správně a v souladu s morálními zásadami a stejný pocit měla po celý svůj život.

V roce 1853 vzal Světlou manžel poprvé na návštěvu do svého rodiště v Podještědí. A právě zde našla své vysněné místo. Zde byla konečně šťastná. V první řadě mělo Podještědí blahodárny vliv na její duši. Cítila se zde nespoutaná, oprostěná od všech konvencí městského světa. Příznivý vliv měla tato krajina také na její dílo. Možná že by se ze svých pocitů z pražského prostředí a jeho obyvatel vypsalala, i kdyby Podještědí nikdy nenavštívila. Avšak teprve venkov jí potvrdil její pocity a ještě více prohloubil její zklamání nad rodným městem. Propastný rozdíl mezi prostým lidem a vyššími vrstami viděla sice už když žila v Poštovské ulici, na venkově se však její názor jen utvrdil. A teprve v tuto chvíli mohla své pocity ztvárnit ve svých dílech, protože je měla konkrétně podložené a neměla o nich žádné pochybnosti

Podještědské prostředí a jeho lid měl také zásluhu na tom, že Světlá neviděla budoucnost českého národa pesimisticky. Když žila ve městě, neustále neslyšela nic jiného, než že český národ leží na lopatkách a nic na světě už ho nemůže vzkřísit. Teprve na venkově poznala, že takovéto prognózy nebyly ničím jiným než jen pochybnými řečmi poněmčelého měšťanstva. Nevíme, jestli by Světlé díla jako např. První Češka nebo Na úsvitě končila tak optimisticky a s výhledem na lepší zítřky, kdyby celý svůj život strávila v Praze.

Jak už bylo řečeno, román První Češka je autobiografický jen z části a Světlá v něm popisuje svůj vlastní vývoj. V jedné pasáži líčí, jak se hlavní hrdinka Jitka cítí spoutána městským prostředím a touží po venkově, který sice nikdy na vlastní oči neviděla, ale o kterém slyšela vypravovat svou chůvu. *„Jaké to sny rodily se pak v jejím, k nečinnosti odsouzeném mozku!*

*Slyšela na těch horách, jejichžto jemné obrysy tak dychtivě stíhala, ty temné lesy šumět a viděla na temně jejich bělat se věčný sníh. Slyšela to jemné hrkotání studánek skrytých pod mechem fialkami protkaném. Viděla ty slunečné paseky poseté neznámými spanilými květinami, a ona se procházela mezi těmito zázraky volná a šťastná...*⁶³ Z vlastních zkušeností tu tedy Světlá srovnává město, které člověka svými konvencemi spoutává a dusí, a venkov, kde se naopak člověk cítí svobodný a nespoutaný.

Vylíčení rozporu mezi životem ve městě a na venkově není v díle Karoliny Světlé ojedinělé. Podobný postoj k životu ve městě můžeme najít také v románu Černý Petříček, kde hrdinové nacházejí vnitřní klid teprve díky vymanění se z městského prostředí.

11. Prostor Prahy

Prostor je jednou z důležitých součástí literárního díla. Tvoří totiž „*rámec vztahů, v nichž něco trvá nebo se děje*“⁶⁴. „*Každé literární dílo, a to i lyrické, vytváří svůj vlastní časoprostor. Prostorové vztahy v literatuře jsou zpravidla obtěžkány významy, mají svou symboliku, výrazné hodnotové konotace.*“⁶⁵ Nejinak je tomu i u Světlé. Prostor se v literárních dílech znázorňuje především popisem, který je subjektivní stylizací prostorových jevů. U Světlé je prostor popisován expresivně, to znamená s citovým zaujetím pro objekt, což se projevuje asociacemi a básnickými obrazy: „*V sychravých stínech noci té podobaly se domy a kostely bývalého náměstí novoměstského mohylám bez tvaru a hranic určitých, matně jedna na druhou se kupícím a s ostatními v jedinou nemotornou hmotu, v jednu pitomou*

⁶³ SVĚTLÁ, K. *První Češka*, Melantrich: Praha, 1975, s. 109-110

⁶⁴ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Univerzita Karlova v Praze: Praha, 2001, str. 168

⁶⁵ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Univerzita Karlova v Praze: Praha, 2001, str. 170

směsici splývající. Emauzské okolí jako by se bylo hluboko nazpět pošinulo do pohanské své minulosti, kdy zde ještě trůnila pošmurná Morana na děsném svém stolci, marně podemílaném slzami smrtelníkův, marně otrásaném jejich klatbami, marně podkopávaném zoufalstvím jejich...“⁶⁶

Prostor lze rozčlenit na vnitřní a vnější. Vnější prostor tvoří místo, kde se děj odehrává. Naproti tomu naplněním vnitřního prostoru je to, co to které konkrétní místo pro člověka znamená, jaký má pro něj význam.

I když Světlá přímo uvádí názvy míst, o kterých je řeč a které tvoří vnější prostor, přesto mezi řádky svých próz vložila symboliku, kterou jednotlivá místa představují. Obdivovala jejich historickou a duchovní hodnotu a svůj obdiv ve svých dílech patřičně vyjadřuje, ať už přímo či nepřímo.

Častým motivem v pražských prózách Karoliny Světlé, který s prostorem souvisí, je hledání souvislostí míst a lidí, kteří v nich žijí nebo se v nich pohybují (chudší prostředí a bohatými a uřímnými obyvateli, elegantní prostředí a obyvateli bohatými, avšak nepříliš morálně uvědomělými).

Ve všech autobiografických dílech Světlé se jako hlavní místo děje objevuje historické jádro Prahy. Sama se v centru města narodila a žila zde. Také téměř všechny historické památky a prostranství, o které jí šlo v jejích dílech především, se nacházejí ve středu města. Je to hlavně její oblíbené Staroměstské náměstí, které použila ve svých rodinných črtách i v románu První Češka. Dále Hradčany a Pražský hrad, objevující se v románě Na úsvitě, které musely na vše zlé, co se na národu páchalo, chtě nechtě shlížet, kde žili čeští králové, kteří rozhodovali o osudech země.

Když blouznivec Jarolím bloudí po Praze, pátrá po smyslu staveb a celé hodiny zírá na Vyšehrad a Hradčany, otevírá se před čtenářem Praha jako město s tajemstvím. Toto město je symbolizováno pomatenou žebračkou, která je obrazem hořkého osudu českého národa.

⁶⁶ SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*. Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, str. 8

Hradčany a Pražský hrad se pro Světlou stávají nejen symbolem poroby a smutné minulosti, ale také slavné české minulosti. I svou polohou představují jakési vládce nad Prahou, kteří na vše shlížejí z výše svého majestátu.

V Upomínkách se můžeme setkat s vypravováním o životě v Poštovské ulici. Světlá s patrnou radostí vypráví o tom, jaké bylo v této ulici dětství a o různých událostech, které se zde přihodily, například o záplavách, které Poštovskou ulici často sužovaly. Sice nejde o příliš radostnou událost, ale má i svou lepší stránku. Taková katastrofa totiž lidi semkne a poznají se v ní charaktery.

Poštovská ulice rozhodně nepatřila k elegantním pražským ulicím. Byla zcela obyčejná s obyčejnými prostými obyvateli. Všichni se navzájem znali a byli ochotní si pomoci. Vnitřní prostor Poštovské ulice představoval pro Světlou přátelské a upřímné prostředí se stejně přátelskými a upřímnými obyvateli. A opět k obyvatelům Poštovské ulice staví do kontrastu obyvatele těch vznešenějších ulic, u kterých ale o nějakém přátelství a upřímnosti bylo možno pochybovat. Je tedy jasné, že taková obyčejná prostranství, jako byla Poštovská ulice, byla Světlé mnohem sympatičtější než neosobní ulice takzvaně elegantní.

Hned v úvodu Upomínek Světlá líčí, jak Poštovská ulice vypadala za jejího mládí a jak vypadala v době, kdy psala Upomínky, tedy o 30 let později. Místo starobylých domů vyrostly činžáky a z břehů Vltavy zbyly jen holé stráně. Takto se nezměnila jen Poštovská ulice, ale i mnoho ulic dalších a setřel se tak starobylý ráz města, který Světlá tolik obdivovala.

Využití symboliky prostoru je velmi patrné v románu První Češka. Vypadá to, jako by se místa - domy a prostranství - shodovala s lidmi, kteří zde žijí. Prostí a upřímní lidé v prostých starších staveních, a pokrytecké bohaté vrstvy v obrovských ošklivých šedých domech.

S využitím prostoru souvisí topos pražského domu jako místa s tajemstvím, které Světlá ve svých pražských prózách použila hned dvakrát. Poprvé právě v románu *První Češka*. Jedná se o schönbergovské sídlo v těsné blízkosti Týnského chrámu. Světlá v románu popisuje sídlo jako dům, jehož zevnějšek „poskytoval pravou směsici všech slohů“⁶⁷. Tento dům jsme jako místo s tajemstvím označili proto, že ho obestírá jakási tajná a neurčitá pověst, kde „každý kámen, každá pavláčka starého domu vypravovala jakýsi tajemný román“⁶⁸. Tajemství domu v sobě skrývá utajovanou rodovou historii, dům je vlastně domem hrůzy. I v tom je ukryta symbolika místa – tajemná rodina žijící v tajemném domě. Příznačná je i skutečnost, že jediná mravně čistá členka rodiny, Jitka, dům hrůzy nakonec opustí a usadí se v pohorské chaloupce.

Druhou prózou, kde středem dějů učinila Světlá dům s tajemstvím, je román *Zvonečková královna*. Oním tajemným domem je dům U Pěti zvonečků na Dobyččím trhu v blízkosti Emauzského kláštera, tedy na místě, které je již tradičně v literatuře obestřeno pověstmi. Dům stál naproti kapli Božího těla, jejíž trosky „bylyť pro Pražany předmětem hrůzy pověřivé a nekonečného množství strašlivých bájí a pověstí. Za dob nočních slýchány prý od pozdních chodců zoufalé výkřiky, kteréž k nim zaznívaly z podzemních jeho kleneb; jiní zas slyšeli řinčení zbraní a okovů, úpěnlivé volání o pomoc a slitování; ještě jiní viděli, jak bloudí okolo zbořeniště postavy v rubáších bílých, v rouchách kněžských řeholái a řádů v zemi neznámých, neb dokonce v pláštích katanských, jak vlekou za sebou nástroje mučírské a meče popravní.“⁶⁹

⁶⁷ SVĚTLÁ, K. *První Češka*. Melantrich: Praha, 1975, str. 32

⁶⁸ SVĚTLÁ, K. *První Češka*. Melantrich: Praha, 1975, str. 36

⁶⁹ SVĚTLÁ, K. *Pražské povídky a romány*. Státní nakladatelství krásné literatury: Praha, 1957, str. 180

Tajemství domu zákládá opět rodinná historie, s níž se pojí motiv tajného spolku a spiknutí. K posílení pocitu tajemna přispívá také rodová kletba, která visí nad domem ovládaným despotickou paní.

V případě První Češky i Zvonečkové královny se tedy vnitřní a vnější prostor prolínají – tmavé a tajemné domy symbolizují krutost a hrůzu, kterou prožívají lidé, kteří v těchto domech žijí.

Je nutno říci, že motiv místa s tajemstvím využila Světlá nejen ve svých pražských prózách, ale také v prózách ještědských.

12. Závěr

Přestože oba naši protagonisté patřili ke stejné literární generaci, přestože se oba narodili a žili v Praze a dokonce k sobě měli blízký osobní vztah, zachycení Prahy u obou je značně odlišné.

Rozdílnost pojetí motivu Prahy u obou spisovatelů je pochopitelná vzhledem k druhu literatury, který pěstovali a také vzhledem k adresátovi, pro kterého svá díla tvořili.

Základním rozdílem mezi oběma tvůrci je fakt, že ačkoliv o obou mluvíme jako o spisovatelích pražských, místo Prahy je v souhrnu celého jejich díla odlišné. Zatímco u Nerudy je Praha prostorem stežejním a pro něj typickým, Světlá – přestože pražská rodačka – dějiště svých nejúspěšnějších a nejproslulejších románů umístila mimo Prahu, do Podještědí. Povídky a romány ze staré Prahy jsou tedy druhou, avšak ne méně významnou oblastí literárního díla Světlé. Ačkoliv se Podještědí stalo pro citlivou a vnímavou Karolinu Světlou celoživotním uměleckým zdrojem, tak odlišným od

někdejšího konvenčního pražského prostředí, přece jen v ní zůstaly zakořeněné vzpomínky na dětství a mládí strávené v Praze.

Už bylo řečeno, že Světlá pojímá Prahu historicky, jako Prahu svého dětství a mládí, seznamuje čtenáře s dávnými, „zapomenutými“ příběhy (Na úsvitě, První Češka). Tyto příběhy ovšem nejsou samoúčelné. Na jejich pozadí Světlá své současné čtenáře seznamovala s tím, jaké to bylo dříve a co se snad už změnilo k lepšímu, a přitom jim naznačovala, kde by ještě stále mohly vládnout stíny minulosti. Ukazovala čtenářům pozvolný, ale přece jen citelný myšlenkový přerod mladého člověka. Světlá sama na sobě zažila tíhu starých zásad a konvencí, a proto v staropražských prózách podrobila svému kritickému pohledu měšťácký způsob života, ovládaný sobeckostí a autoritami, který ve Světlé současnosti pomalu, ale jistě dozníval. Příběhy, zobrazující konflikt mezi starým a novým, měly současnému čtenáři ukázat možnost, že každý se může vzepřít konvencím a prostředí a dosáhnout tak lepšího života.

Jen ojediněle, ale zato zřetelně, najdeme u Světlé motivy Prahy jako prvky náročného společenského románu, o který se snažila. V románech První Češka a Zvonečková královna dostává Praha až symbolický rozměr, ve kterém nechybí motivy tajemna a místa s tajemstvím. Romány jsou psány ve vznešeném stylu a pro náročnějšího čtenáře, který bude schopen rozpoznat symbolickou hodnotu díla.

Historická hodnota Prahy se u Světlé také pojí s národním hnutím. Ve svých románech bilancuje zásluhy o národní hnutí v Praze a na venkově a přestože by to mělo být naopak, Praha z toho klání nevyhází právě lichotivě. Oproti venkovu ve snahách o národní hnutí zaostává, na čemž má podíl především zpanštělé pražské obyvatelstvo, které se ke všemu českému staví nepřátelsky.

U Nerudy má Praha úplně jinou podobu než u Světlé. Předně své fejetony adresuje jinému čtenáři než Světlá. Nešlo mu o odhalování skrytých

symbolů, ale o prezentaci Prahy jako Prahy současné. Snažil se o to, aby místo, ve kterém žije, pro něj a potažmo i pro čtenáře dostalo jiný, zajímavý rozměr. Aby Prahu a život v ní ukázal způsobem, na který čtenáři do té doby nebyli zvyklí, a tak je podnítl k samostatnému úsudku.

A protože adresátem jeho fejetonů měl být kdokoliv, i obyčejný člověk, přizpůsobil tomuto faktu i styl svých fejetonů. Místo toho, aby se snažil čtenáře vyzdvihnout na svou úroveň, „sestupoval” za čtenářem do jeho světa, aby se mu tak přiblížil a z tohoto místa na něj mohl nějakým způsobem působit.

Zatímco Světlá zdůrazňovala vznešenost a vysoký styl, Neruda naopak zůstával při zemi a zdůrazňoval všednost. Všímal si těch nejobyčejnějších věcí a dával je do nových, překvapivých souvislostí a právě tím dokázal čtenáře zaujmout. Neváhal odhalovat intimní svět člověka (např. kulturu bydlení) a ukazovat Prahu „v nedbalkách”, to znamená takovou, jaká je, s jejími pozitivy i negativy. Všímá si maličností, vyskytujících se v každodenním životě, které jsou pro člověka na jedné straně samozřejmé, na druhé straně ale velice důležité.

Rozdílnost, s jakou oba spisovatelé pražský život líčili, jistě souvisela i s jejich osobním vztahem k ní. Zatímco Neruda de facto v Praze strávil celý život a po celou tu dobu mohl sledovat její proměny, Světlá si místo svého života našla jinde, na venkově, a rozpor mezi životem měšťana a venkovana se v jejím díle často odráží, nejpatrněji v První Češce a Černém Petříčkovi, kde hrdinové nacházejí vnitřní klid teprve s útekem mimo brány města.

Světlé pohled na pražskou látku bychom mohli označit jako konfrontační, jelikož se k určitým věcem vyjadřuje silně kriticky a ve svých dílech se snaží zdůraznit nevšední zážitky. Na druhé straně Neruda jde spíše do hloubky a jeho pohled není tolik hodnotící. Zatímco Světlá se soustředila na zážitky nevšední, Neruda pozoroval všednost a liboval si v ní. Do svého

města se jakoby “vnořil” a pozoroval ho zevnitř, zatímco Světlá se nad město “povznesla”.

Nemůžeme nezmínit také rozdílnost pojetí obou spisovatelů v tematice. Přístup Světlé k látce je romantizující a navazuje na tradici českého literárního romantismu tylovského (nejpatrnější je to v románu První Češka, který už svým titulem napovídá souvislost s Tylovým Posledním Čechem). Romantizující tendence potvrzuje nejen výběr prostředí, ale také hlavních hrdinů. Stejně jako základní dějové obrysy svých povídek a románů, i některé postavy čerpala Světlá z toho, co přešlo do rodinného kruhu z vyprávění pamětníků.

Světlé romantický hrdina vybočuje svým smýšlením a jednáním z vyježděných kolejí, vymyká se z řady. Ve většině případů se jedná o mladé lidi, otevřené novým myšlenkám, bojovníky za pravdu a právo, kteří sice v některých případech osobně ztroskotávají na zavedených konvencích, ale jejich myšlenka nakonec vítězí (příkladem je Klement Nattterer, jedna z hlavních postav románu Zvonečková královna, který sice v přímém boji padne, ale jeho bratr Leokad se stane kazatelem a tím bojovníkem ducha i za myšlenky bratra). Tito hrdinové jsou vždy konfrontováni s postavami opačného smýšlení – sobeckými, cynickými, zpátečnickými. Obecně lze říci, že v rámci postav se u Světlé jedná o protiklad výjimečnosti a obvyklosti. Na jedné straně postavy, které jsou citlivé, hledají, touží po něčem jiném a novém. Na straně druhé postavy otupělé, s navyklými představami o světě.

„Konflikt uvádí sice v svém vymezeném teritoriu vše do pohybu, avšak tento pohyb nejde jedním směrem a neprotíná se v jednom konečném průsečíku. V příběhu se proti většině zdvihne jednotlivec, nepatrná menšina, a jaks e dějové pásmo uzavírá nezdarem, hrdinovým zlomem nebo tragickým pádem, pohlcuje většina menšinu a likviduje ji. Hrdina však není izolován, má spoluhráče i sympatizující a likvidace jeho odboje, nevěle či protestu nikdy

*neznamená neporušený návrat k dřívějšímu stavu. Výjimečnost se tím ukazuje jako doplňující, nutná opozice obvyklosti.*⁷⁰

Romantičnost svých pražských románů a povídek umocňuje Světlá také volbou lokalit. Vždy jsou to místa starobylá, s dlouhou a bohatou historií, kde se odehrávaly některé důležité momenty našich dějin (Hradčany, Koňský trh, Staroměstské náměstí, ...). Jsou to ovšem také místa tajemná, což je nejpatrnější ve Zvonečkové královně, kde tajemnost místa utváří temná rodinná historie a zasazení domu „U pěti zvonečků“ do lokality, která byla opředena tajemstvím již dlouhá léta předtím.

Oproti Světlé je Neruda ve svých fejetonech důsledně reálný, proto se také jeho fejetonistická tvorba blíží literatuře faktu a často připomíná spíše reportáž, ve které líčí Prahu skutečnou, živou, pravdivou. Před minulostí upřednostňuje současnost a jeho fejetony jsou jakýmsi „studiemi společnosti“.

Už je to nějaký čas od té doby, co Nerudovy fejetony a Světlé romány vznikly. Nelze tedy pominout ani skutečnost, že Nerudovy fejetony působí na dnešního čtenáře stále moderně a živě. Karolina Světlá je dnes čtivější spíše v autobiografii, především její Upomínky nabízí dnešnímu čtenáři zajímavé ponoření se do staré Prahy se všemi jejími příběhy, postavami a událostmi.

⁷⁰ SVĚTLÁ, K. Povídky z minulé Prahy. Československý spisovatel: Praha, 1975 str. 10

13. Použité zdroje:

Primární literatura:

NERUDA, Jan. *Arabesky*. Československý spisovatel: Praha, 1952

NERUDA, Jan. *Obrazy ze života*. Československý spisovatel: Praha, 1981

NERUDA, Jan. *Obrázky z domova*. Československý spisovatel: Praha, 1983

NERUDA, Jan. *Obrázky z domova i z ciziny*. Československý spisovatel. Praha, 1983

NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. Odeon: Praha, 1981

NERUDA, Jan. *Žerty, hravé i dravé*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1954

SVĚTLÁ, Karolina. *Na úsvitě*. Nová osvěta: Praha, 1949

SVĚTLÁ, K. *Povídky z minulé Prahy*. Československý spisovatel: Praha, 1975

SVĚTLÁ, Karolina. *Pražské povídky a romány*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: Praha, 1957

SVĚTLÁ, Karolina. *První Češka*. Melantrich: Praha, 1975

SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. L. Mazáč: Praha, 1931

SVĚTLÁ, Karolina. *Z rodinné kroniky*. Československý spisovatel: Praha, 1981

Sekundární literatura:

ARBES, Jakub. *O Janu Nerudovi*. Malantrich: Praha, 1952

DUB, Otakar. *Karolina Světlá*. Severočeské nakladatelství: Jablonec nad Nisou, 1975

HAMAN, Aleš. *Neruda prozaik*. Odeon: Praha, 1968

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. KLP: Praha, 1994

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí*. Československý spisovatel: Praha, 1985

JIRÁT, Vojtěch. *Portréty a studie*. Odeon: Praha, 1958

KREJČÍ, Karel. *Praha legend a skutečnosti*. XYZ: Praha, 2007

KŘIVÁNEK, Vladimír. *Jan Neruda*. Horizont: Praha, 1983

LEHÁR, Jan., STICH, Alexandr., JANÁČKOVÁ, Jaroslava., HOLÝ, Jiří. *Přehledné dějiny české literatury*. Lidové noviny: Praha, 2004

MACURA, Vladimír. *Český sen*. Lidové noviny: Praha, 1998

MOCNÁ, Dagmar. *Koncept k připravované monografii o Janu Nerudovi*

MOCNÁ, Dagmar. *Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)*. In: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR: Praha, 2005

NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*. R. Promberger: Olomouc, 1946

OPELÍK, J. a kol. *Lexikon české literatury*. Academia: Praha 2000

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Univerzita Karlova v Praze: Praha, 2001

POLÁK, K., GRYGAR, M. *Jan Neruda*. Orbis: Praha, 1955

RIPELLINO, Angelo. *Praha magická*

ŠALDA, František Xaver. *Alej snu a meditace ku hrobu Jana Nerudy, in Boje o zítřek*. Lidové noviny: Praha, 2000

ŠALDA, František Xaver. *Šaldův zápisník*, svazek 6. Československý spisovatel: Praha, 1993

ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. Melantrich: Praha, 1980

ŠTORKÁN, Karel. *Novinář Jan Neruda*. Orbis: Praha, 1956

TUREČEK, Dalibor. *Fejeton Jana Nerudy*. Arsci: Praha, 2007

14. Resumé

Tato diplomová práce se zabývá pojetím obrazu Prahy v díle dvou pražských rodáků: Karoliny Světlé a Jana Nerudy. Cílem práce bylo zjistit, jakou roli hrají pražské motivy v díle obou spisovatelů vzhledem k faktu, že se oba v Praze narodili. U Jana Nerudy jsme se soustředili na jeho práci fejetonistickou, u Karoliny Světlé, až na dvě výjimky, jsme se zaměřili na její práce autobiografické.

První část práce se zabývá životními osudy obou autorů a jejich vstupem do literatury. Druhá část se soustředí na rozbor vybraných s cílem objevit, jakou roli v jednotlivých dílech Praha hraje. V závěrečné části se pak pokoušíme o srovnání pojetí motivu Prahy v dílech obou spisovatelů, přičemž se snažíme najít shodné i rozdílné rysy.

Zatímco Světlá pojímá Prahu jako „historickou“, se všemi jejími zapomenutými příběhy, Nerudova Praha je současná, živá. Odlišnost obou pojetí spočívá také v tematice. Zatímco Světlá tíhne spíše k romantismu a vznešenosti, Neruda je důsledně reálný a zdůrazňuje především všednost.

This thesis focuses on the work of two Prague natives: Karolina Světlá and Jan Neruda and their conception of image of the Prague. The thesis target is to find out, which role prague motives play in the work of both writers due to a fact, that both writers were born in Prague. At Jan Neruda we concentrate on his feuilletons, at Karolina Světlá we focus on her autobiographical work except two of them.

First part of thesis focuses on the life and fate of both writers and their entering in the literature. Second part is concentrated on the analysis of their representative works. The target of these analysis is to find, which role Prague plays in particular works. In the final part we try to compare the

interpretation of Prague motives of both writers. We try to find the differences and identical features as well.

Karolina Světlá approaches Prague history, with all its forgotten tales. On the other hand Neruda's Prague is current and alive. Also the difference of both conceptions lies in the themes. Světlá has aims toward romanticism and nobility, Neruda is consistently realistic and he embraces the stress of everydayness.

15. Klíčová slova:

Jan Neruda, Karolina Světlá, Praha, fejeton, autobiografie, významovost, prostor, májovci, symbol (symbolika)